

Specifiskais mērķis NR. 3

*Uzlabot lauksaimnieku stāvokli pievienotās vērtības
veidošanas ķēdē*

SITUĀCIJAS ANALĪZE

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

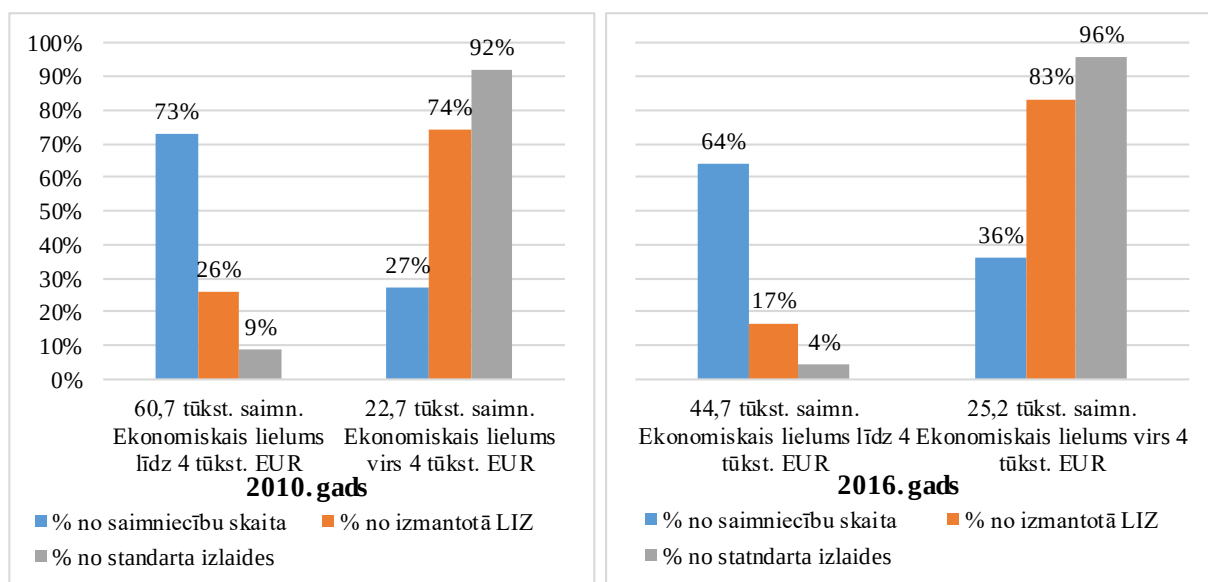
SATURS

1	LAUKSAIMNIEKU SADARBĪBA.....	3
1.1	SAIMNIECĪBU STRUKTŪRA.....	3
1.2	SADARBĪBAS FORMAS – ATBILSTĪGIE KOOPERATĪVI UN RAŽOTĀJU ORGANIZĀCIJAS.....	4
1.3	KOOPERATĪVU UN RO ATTĪSTĪBAS TENDENCES, KONCENTRĀCIJAS PAKĀPE	7
2	LAUKSAIMNIEKU IEŅĒMUMI UN PIEVIENOTĀ VĒRTĪBA PĀRTIKAS ĶĒDĒ.....	17
2.1	IZLAIDE UN KOOPERATĪVU UN RO NOZĪME TAJĀ	17
2.2	PIEVIENOTĀS VĒRTĪBAS SADALĪJUMS PĀRTIKAS ĶĒDĒ	20
3	BIOLOĢISKĀ LAUKSAIMNIECĪBA – SITUĀCIJAS APRAKSTS UN KOOPERĀCIJA.....	21
4	TIRGUS VARU RAKSTUROJOŠĀ CENU ATTĪSTĪBA SEKTOROS	24
5	PASĀKUMI, KAS UZLABO LAUKSAIMNIEKU TIRGUS VARU	29
5.1	ATBALSTS KOOPERATĪVIEM UN RO	29
5.2	PĀRTIKAS PREČU TIRDZNIECĪBA	30
5.3	NEGODĪGAS TIRDZNIECĪBAS PRAKSES	31
5.4	ZAĻAIS PUBLISKAIS IEPIRKUMS.....	31
5.5	JAUNAS TEHNOĻĪJAS, INOVĀCIJAS UN PĒTNIECĪBA, DIGITALIZĀCIJA.....	32
6	STIPRO UN VĀJO PUŠU, IESPĒJU UN DRAUDU ANALĪZE.....	33
6.1	STIPRĀS PUSES.....	33
6.2	VĀJĀS PUSES	33
6.3	IESPĒJAS	34
6.4	DRAUDI	34
7	VAJADZĪBU NOVĒRTĒJUMS.....	34

1 Lauksaimnieku sadarbība

1.1 Saimniecību struktūra

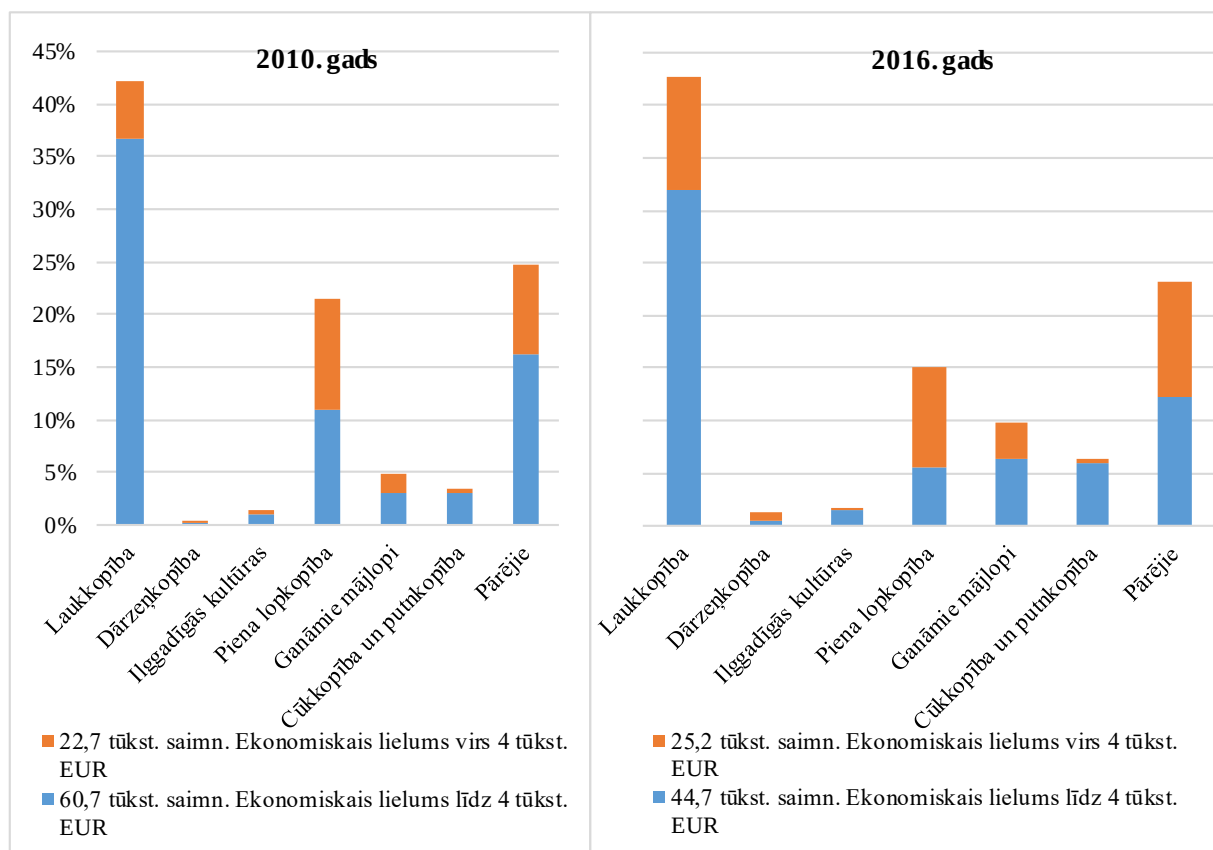
1. Ņemot vērā 2016. gada datus par saimniecību sadalījumu pēc ekonomiskā lieluma, Latvijā 44,7 tūkst. saimniecību ir tādas, kurām ekonomiskais lielums nepārsniedz 4 tūkst. eiro, taču tās aizņem salīdzinoši nelielu lauksaimnieciskās ražošanas resursu daļu – 17 % no kopējās LIZ platības, un šo saimniecību lauksaimnieciskās darbības izlaide ir ļoti niecīga – tikai 4 % no kopējās (1.1. att.). Tomēr novērojama stabila tendence samazināties saimniecību ar ekonomisko lielumu zem 4 tūkst. eiro īpatsvaram kopējo saimniecību skaitā: 2010. gadā šis īpatsvars bija 73%, 2016. gadā - 64%, samazinājums 16 tūkst. saimniecības jeb par 26%.

1.1.attēls. Saimniecības sadalījumā pēc ekonomiskā lieluma, kas izteikts naudas izteiksmē līdz 4 tūkst. EUR (neražojošās) un virs 4 tūkst. (ražojošās) 2010. un 2016. gadā, %. Avots: ZM pēc CSP datiem

2. 1.1. attēlā ir apkopotas saimniecības, kur var redzēt katras grupas ražošanas resursa – izmantotās LIZ, standarta izlaides un saimniecību skaita īpatsvaru, kas norāda par saimniecību sadrumstalotu struktūru. Laika periodā no 2010. līdz 2016. gadam pieaudzis saimniecību skaits ar ekonomisko lielumu virs 4 tūkst. eiro par 11%. Nozīmīgās saimniecību grupas pēc standarta izlaides, kuras nodrošina vairāk nekā pusi no kopējās standarta izlaides valstī 2016. gadā, ir saimniecības, kurām ekonomiskais lielums ir virs 100 tūkst. EUR; šīs divas grupas pārstāv tikai 2 024 saimniecības.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.2.attēls. Saimniecības sadalījumā pēc ekonomiskā lieluma pa nozarēm, kas izteikts naudas izteiksmē līdz 4 tūkst. EUR (neražojošās) un virs 4 tūkst. (ražojošās) 2010. un 2016. gadā,%. Avots: ZM pēc CSP datiem

3. Nozaru griezumā (1.2.attēls) – proporcionāli lielāko daļu katrā nozarē sastāda saimniecības ar ekonomisko lielumu līdz 4 tūkst. eiro ar tendenci samazināties. Straujākais saimniecību skaita samazinājums periodā no 2010. – 2016. gadam - piena lopkopības (-57%) un laukkopības nozarē (-27%), būtisks pieaugums - dārzenkopības (+176%), cūkkopības un putnkopības nozarē (+61%).

4. Lai arī nozaru griezumā pieaug uz tirgu orientētu saimniecību īpatsvars, tomēr kopumā Latvijā ir ļoti sadrumstalota saimniecību struktūra. Mazās un vidēji mazās saimniecības Latvijā ir skaita ziņā dominējošā saimniecību grupa, kas ir viens no iemesliem, kādēļ lauksaimniekiem ir maza tirgus vara.

5. Tādējādi, lai stiprinātu mazo un vidējo lauksaimnieku pozīcijas pārtikas piegādes ķēdē, ir nepieciešams veicināt lauksaimnieku sadarbības jeb kooperācijas attīstību.

1.2 Sadarbības formas – atbilstīgie kooperatīvi un ražotāju organizācijas

6. Ņemot vērā, ka Latvijā dominē mazās un vidēji mazās saimniecības, lai iegūtu lielāku tirgus varu kopējā pārtikas ķēdē, lauksaimnieki apvienojas kooperatīvos un kooperatīvos, kas darbojas atbilstoši kooperācijas principiem, iegūst atbilstīgās lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības (turpmāk – KS) vai atzītas ražotāju organizācijas (turpmāk – RO) statusu (tikai augļu un dārzeņu nozarē; arī piena nozarei likumdošanas ietvars paredz iespēju veidot atzītas RO, bet bez finansiāla atbalsta nozare nesaredz ieguvumus atzīties par RO). To galvenais darbības mērķis ir biedru saražotās produkcijas koncentrācija un kopēja virzība uz tirgu, kā arī pakalpojumu sniegšana saviem biedriem, optimizējot ražošanas izmaksas. Kopumā pakalpojumu klāsts ir ļoti plašs un katrai nozarei atšķirīgs.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

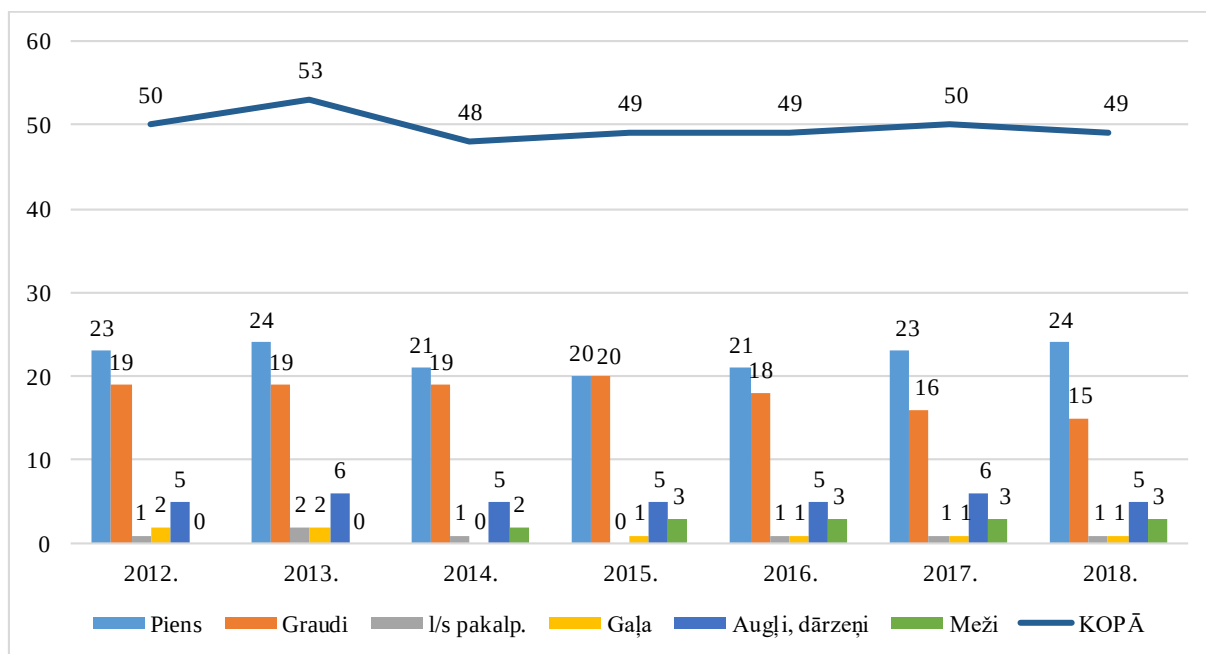
7. Latvijā 6,2% saimniecību no kopējā reģistrēto saimniecību skaita valstī ir biedri atbilstīgās KS vai RO, kas specializējas piena, graudu, augļu un dārzeņu (3 atbilstīgās augļu un dārzeņu KS ir ieguvušas arī atzītas RO statusu), meža, lauksaimniecības tehnikas un gaļas nozarēs (1.1.tabula). Lai arī saimniecību skaits valstī kopš 2010. gada ir samazinājies par 16%, tomēr biedru skaits atbilstīgajās KS un RO kopumā ir palielinājies par 3,7%.

1.1.tabula. Saimniecību skaits piena, graudu, augļu, dārzeņu un gaļas nozarē, 2010.- 2016.

	2010.	2013.	2016.
Saimniecību skaits valstī	83 386	81 796	69 933
Biedru skaits atbilstīgās KS/RO kopā	4 191	4 383	4 345
<i>biedru skaits atbilstīgos KS</i>	4 191	4 350	4 317
<i>biedru skaits RO</i>	0	33	34

Avots: ZM pēc LLKA datiem

8. Atbilstīgo KS skaits kopš 2012. gada ir stabils, bez lielām izmaiņām (1.3.attēls). 2018.gadā par atbilstīgām tika atzītas 49 KS. Lielākais atbilstīgo KS skaits ar nelielām izmaiņām kopš 2012. gada, salīdzinot ar citām nozarēm, ir piena un graudkopības nozarē, savukārt augļu un dārzeņu nozarē, gaļas un lauksaimniecības pakalpojumu nozarē atbilstīgo KS skaits ir bez izmaiņām. Meža kooperatīvi pirmo reizi atbilstības statusu ieguva 2014.gadā un to skaits dinamiskā nemainās.

1.3.attēls. Atbilstīgo KS skaits un sadalījums pa nozarēm 2012-2018. Avots: ZM pēc LLKA datiem

9. Nozaru griezumā (1.2.tabula) atbilstīgajās KS kopš 2012. gada būtiski pieaudzis graudkopības un augļu un dārzeņu kooperatīvu biedru skaits - attiecīgi par 46,4% un 54,7%, ko varētu skaidrot ar nozaru spēju identificēt ieguvumus no kooperēšanās - kopēja produkcijas realizācija un jaunu tirgu meklēšana, kooperatīvu sniegtais pakalpojumu klāsts biedriem, kas rezultējas biedru konkurētspējas palielināšanās. Piemēram, neskatoties uz sliktajiem laikapstākļiem 2017. un 2018.gadā, graudaugi 2018. gadā veidoja 13,7% no kopējās pārtikas un lauksaimniecības produktu eksporta vērtības, savukārt augļu un dārzeņu RO pārdoto produktu vienas vienības cena 5 gadu periodā ir palielinājusies par 29%.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

10. 2018. gadā, salīdzinot ar 2012. gadu, vērojams biedru skaita samazinājums piena nozares (par 21,7%) un gaļas nozares (par 85,3%) atbilstīgajās KS. Šādu tendenci varētu skaidrot ar to, ka lauksaimnieki piesardzīgi iesaistās dažādās sadarbības formās, jo nav izteiktas vēlmes un iniciatīvas savstarpēji sadarboties vai trūkst zināšanas un pieredzes par kooperācijas ieguvumiem, vai nav tehniskais nodrošinājums kooperatīvu izveidē, vai arī trūkst līderu, kas spētu iedvesmot lauksaimniekus apvienoties kopējai saražotās produkcijas virzībai uz tirgu. Savukārt gaļas nozarē pēdējā laikā jauni kooperatīvi neveidojas, jo nav pozitīvu kooperācijas piemēru, kā arī kooperēšanās tradīciju šajā nozarē, un pastāv uzskats, ka individuāli savu produkciju tirgū var pārdot izdevīgāk.

11. Atbilstīgajās KS meža nozarē biedru skaits stabili palielinās - katru gadu par apmēram 100 mežsaimniekiem, bet salīdzinājumā ar 2017. gadu 2018. gadā tiem pievienojušies pat 174 biedri.

12. Kopumā 2018. gadā atbilstīgajās lauksaimniecības un mežsaimniecības KS bija apvienojušies 4895 biedri, kas ir par 10,8% vairāk nekā 2012. gadā.

1.2.tabula. Biedru skaits atbilstīgās KS sadalījumā pa nozarēm

Gads	Piens	Graudi	Lauksaimniecības pakalpojumi	Augļi, dārzeņi	Gaļa	Meži
2012	2506	1556	183	64	109	0
2013	2472	1684	191	78	116	0
2014	2292	1832	10	53	-	63
2015	2100	2056	10	83	17	127
2016	1975	2238	10	85	19	234
2017	1909	2252	10	142	17	362
2018	1961	2278	5	99	16	536

Avots: ZM pēc LLKA datiem

13. RO atbalsta shēma Latvijā darbojas relatīvi nesen - kopš 2012. gada, kad tika atzīta pirmā RO, bet kopš 2017. gada RO skaits pieaudzis līdz piecām, kuras apvieno 54 profesionālos dārzeņu, augļu un ogu ražotājus (pirms tam tās darbojās kā ražotāju grupas, kuras pēc 5 gadu darbības ir sasniegušas atbilstību RO kritērijiem un saņēmušas RO atzīšanu). RO galvenokārt specializējušās gurķu, tomātu, burkānu, kāpostu, salātu, dzērveņu, ābolu, melleņu u.c. dārzeņu, augļu un ogu ražošanā. Savukārt, lai optimizētu ražošanas izmaksas, katrs no RO biedriem ir specializējies konkrētu dārzeņu, augļu un ogu audzēšanā. RO galvenais mērķis ir saistīts ar to produktu piedāvājuma koncentrēšanu un laišanu tirgū, kurus ražojusi tās biedri un attiecībā uz kuriem tai piešķirta atzīšana. Jāatzīmē, ka 3 atzītās RO ir arī atbilstīgās LPKS.

14. Izteikta lauksaimnieku kooperēšanās novērojama graudkopības nozarē, kur kooperatīvu skaits kopš 2012. gada samazinājies par 21%, bet biedru skaits tajā pašā laikā palielinājies par 46,4%. Tas liecina par zināmu kooperatīvu konsolidāciju nozarē. Citās nozarēs nenotiek esošo kooperatīvu konsolidācija vai jaunu kooperatīvu veidošanās. Lai arī augļu un dārzeņu nozares kooperatīvos var novērot biedru skaita palielināšanos kopš 2012. gada - par 54,7%, tomēr atbilstīgo KS kopējais skaits nav mainījies. Piena nozarē darbojas 49% no kopējā atbilstīgo KS skaita valstī un kopš 2012. gada to skaitā nav būtisku izmaiņu, bet tajā pašā laikā biedru skaits ir samazinājies par 21,7%, kas varētu liecināt par kooperatīvu konsolidācijas trūkumu nozarē. Būtisks samazinājums ir vērojams gaļas nozares kooperatīvos, kur biedru skaits kopš 2012. gada samazinājies par 85,3%.

15. Ja biedru skaita palielināšanos graudu, augļu un dārzeņu kooperatīvos varētu skaidrot ar šo nozaru spēju identificēt ieguvumus no kooperēšanās - kopējo produkcijas realizāciju un jaunu tirgu meklēšanu, kooperatīvu sniegto pakalpojumu klāstu biedriem, kā arī kooperatīvu

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

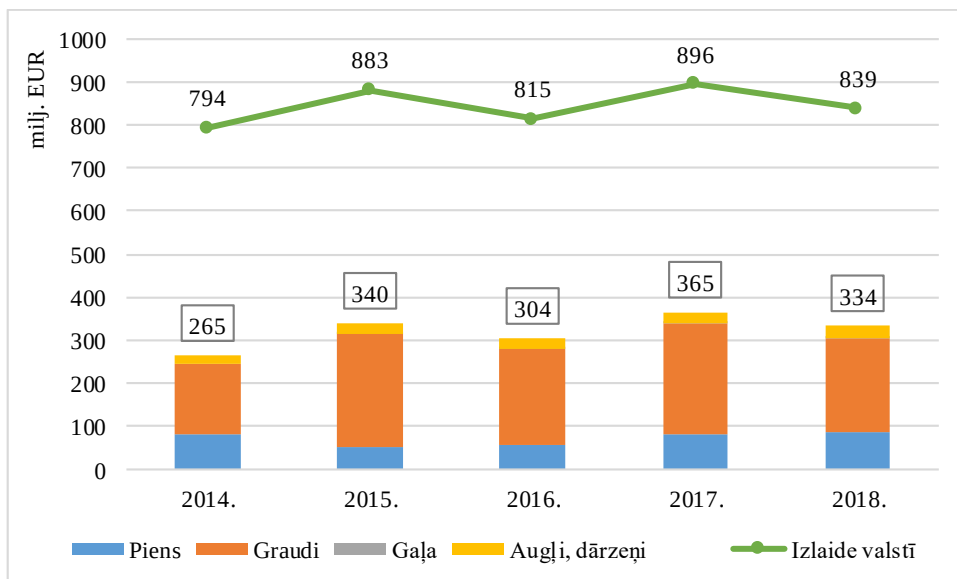
sniegto sociālo piederības sajūtu. Tad savukārt biedru skaita samazināšanās tendenci citās nozarēs paši kooperatīvu biedri skaidro ar zināšanu un pieredzes par kooperācijas ieguvumiem trūkumu, neveiksmīgo vēsturisko pieredzi, kā arī ar to, ka nav tehniskais nodrošinājums kooperatīvu izveidē, vai arī trūkst līderu, kas spētu iedvesmot lauksaimniekus apvienoties kopējai saražotās produkcijas virzībai uz tirgu, tādējādi nestimulējot lauksaimnieku aktīvāku iesaistīšanos dažādās sadarbības formās.

16. Tādēļ ir nepieciešams veicināt apmācības, konsultācijas un pieredzes apmaiņu par labāko praksi par lauksaimnieku kooperācijas iespējām un ieguvumiem, t.sk. uzmanību veltot arī kooperatīvu līderu apmācībām. Tāpat būtu nepieciešams veicināt tehnisko atbalstu kooperatīvu veidošanā vai piesaistīt mentorus, kas ar labo pieredzi un zināšanām spētu motivēt lauksaimniekus stāties esošajos kooperatīvos vai veidot jaunus nozarēs, kurās to ir maz vai nav vispār.

1.3 Kooperatīvu un RO attīstības tendences, koncentrācijas pakāpe

17. Lai gan pēdējos gados atbilstīgo KS un atzīto augļu un dārzeņu RO skaits ir salīdzinoši nemainīgs, to kopējā apgrozījuma kāpums 2018. gadā, salīdzinot ar 2014. gadu, liecina par kopējā realizētās produkcijas apjoma pieaugumu, atbilstīgo kooperatīvu nostiprināšanos tirgū un to biedru ražošanas efektivitātes pieaugumu (1.4.attēls).

18. 2018. gadā Latvijas atbilstīgās KS un atzītās augļu un dārzeņu RO saražojušas 334 miljonu EUR vērtu produkciju, kas ir par 69 milj. EUR vai par 26% vairāk nekā 2014. gadā. Izteikti apgrozījuma līderi ir graudu nozares kooperatīvi (2018. gadā 221,09 milj. EUR, salīdzinot ar 2014. gadu pieaugums ir par 36%) un apgrozījuma stabila augšupeja ir vērojama piena sektorā (2018. gadā 86,00 milj. EUR, salīdzinot ar 2014. gadu pieaugums ir par 4%), un augļu un dārzeņu sektorā (2018. gadā 26,7 milj. EUR, salīdzinot ar 2014. gadu pieaugums 35%). Gaļas sektorā šobrīd darbojas viena LPKS.

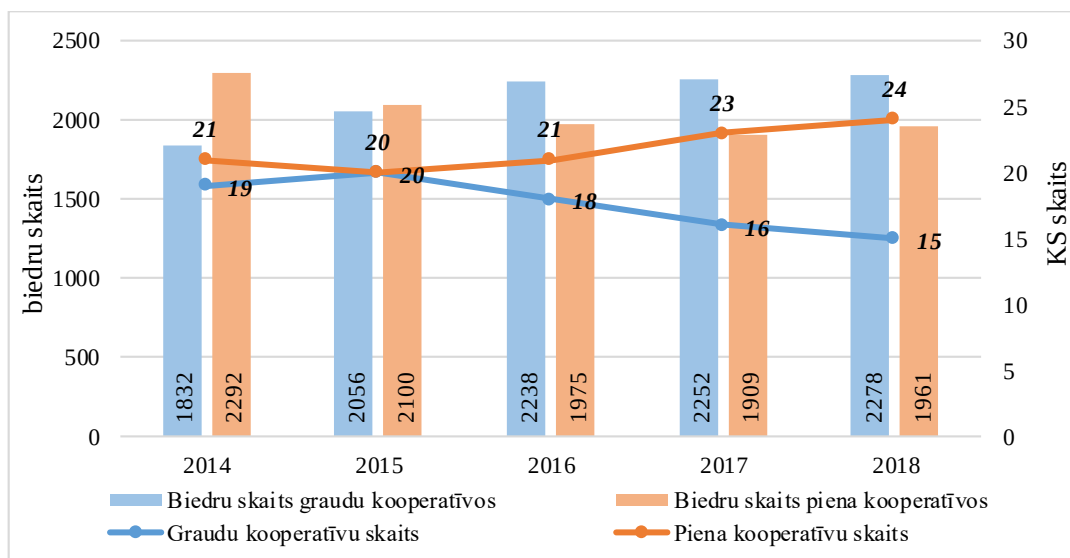

1.4.attēls. Atbilstīgo graudu, piena, gaļas, augļu un dārzeņu KS un atzīto augļu un dārzeņu RO apgrozījums bez biedriem sniegto pakalpojumu un pārdoto preču vērtības 2014.-2018., milj., EUR. Avots: ŽM pēc LLKA un LAD datiem

19. Lai optimizētu izmaksas, ir nepieciešama kooperatīvu apvienošanās. Kā redzams 1.5.attēlā, tad pamazām graudkopības nozarē notiek atbilstīgo KS konsolidēšanās, turpinot

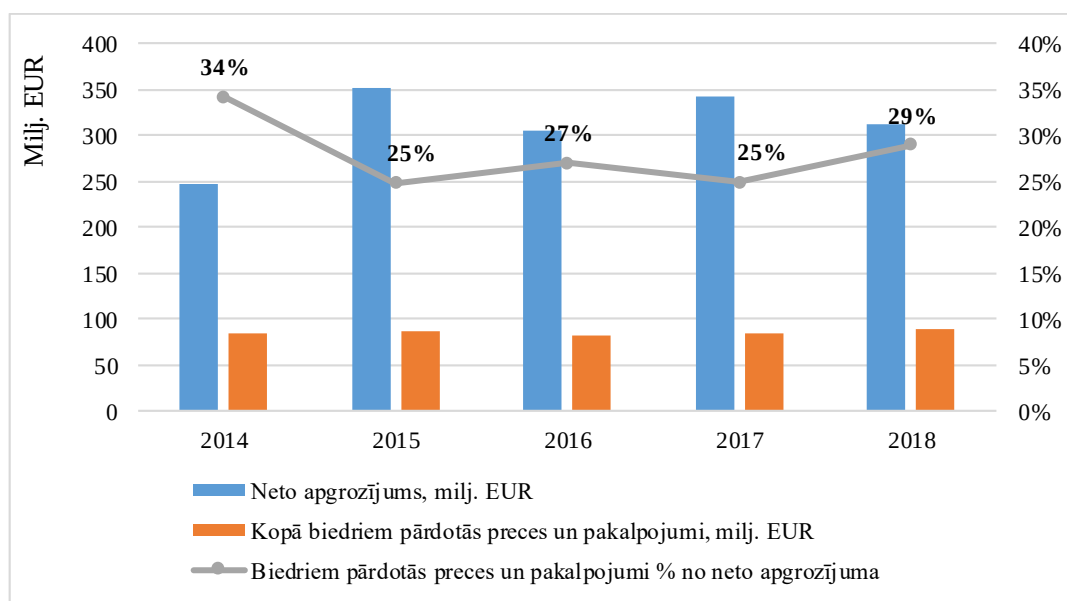
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

pieaugt arī biedru skaitam tajās. Savukārt neskatoties uz to, ka piena nozarē samazinās biedru skaits atbilstīgajās piena KS, šo KS skaits nozarē nesamazinās, bet pat pieaug. Līdz ar to, lai efektīvizētu savu darbību, piena kooperatīviem būtu jākonsolidējas, lai koncentrējot savus resursus, samazinātu piena loģistikas izmaksas.

1.5.attēls. Graudu un piena atbilstīgo KS skaits un to biedru skaits no 2014. līdz 2018.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

20. Atbilstīgās KS sniedz tādas pakalpojumus, kā graudu kaltēšana un uzglabāšana, graudu transportēšana un realizācija, tie tirgo tādas preces, kā minērālmēslus, augu aizsardzības līdzekļus, degvielu un citus ražošanas materiālus. Biedriem sniegto preču un pakalpojumu vērtība 2018.gadā veidoja 29% no graudkopības atbilstīgo KS neto apgrozījuma (1.6.attēls).

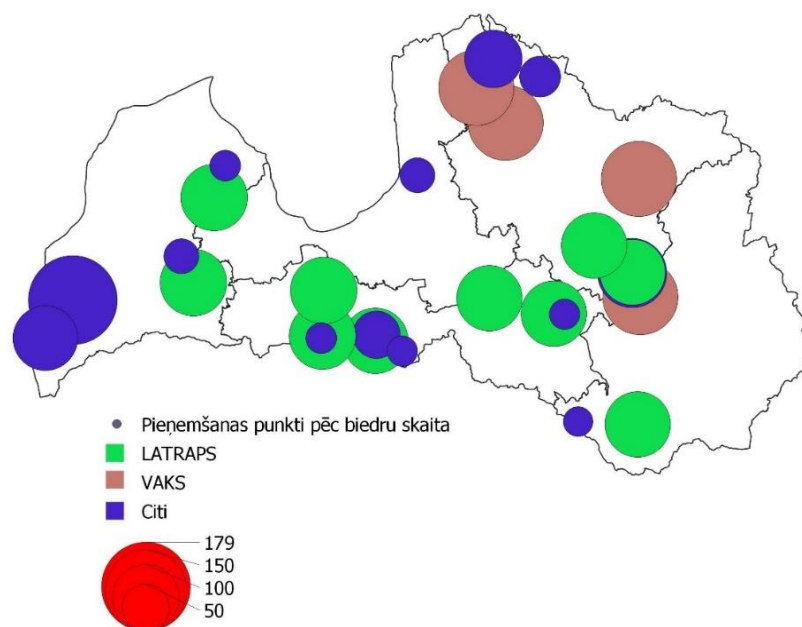

1.6.attēls. Graudkopības atbilstīgo KS biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2018.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

21. 1.7.attēlā var redzēt graudu pieņemšanas punktus pēc atbilstīgajās KS apvienojušos biedru skaita. Atbilstīgo KS izveidotais graudu pieņemšanas punktu pārklājums dod iespēju

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

lauksaimniekiem nodot graudus netālu no saimniecību atrašanās vietas, izņēmums ir Latvijas galējie ZR un A punkti. Turklāt, graudu kooperācijā ir turpmākas konsolidācijas iespējas.

1.7.attēls. Graudu pieņemšanas punkti pēc biedru skaita. Avots: ZM pēc LLKA datiem

22. Saskaņā ar LLU pētījumu¹ Latvijā graudu ražošana ir orientēta uz eksportu un ražošanas attīstība ir tieši saistīta ar eksporta apjoma pieaugumu. Taču šī atkarība no eksporta tirgus pieprasījuma pēc izejvielām būtu jāmazina veidojot pašiem savus inovatīvus pārstrādes produktus un meklējot tiem noietu gan vietējā tirgū, gan pasaulē.

23. Pēdējie divi gadi Latvijas graudkopības nozarei ir bijuši izaicinoši arī klimatisko apstākļu dēļ. 2017. gadā, graudiem sasniedzot gatavību, Latviju piemeklēja ilgstošas lietavas un tā rezultātā būtiski applūda liela daļa aramzemes un ražas novākšana daudzviet tika paralizēta. Savukārt 2018. gadā graudaugu nozare saskārās ar ilgstošu sausumu un karstumu, kas būtiski ietekmēja graudaugu ražību. Tā ietekmē, Latvijas graudaugu kopražā 2018. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu samazinājās par 635,2 tūkst. t. jeb 24%, kas savukārt izraisīja būtisku kritumu graudaugu eksportā (eksporta vērtība samazinājās par 27,8 milj. eiro jeb 7%) un kāpumu graudaugu importā (imports pieauga par 77,1 milj. eiro jeb 59%). Jāatzīmē, ka 2018. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu, graudaugu eksports ar Latvijas izcelsmi samazinājās par 79,3 milj. eiro jeb 59%.

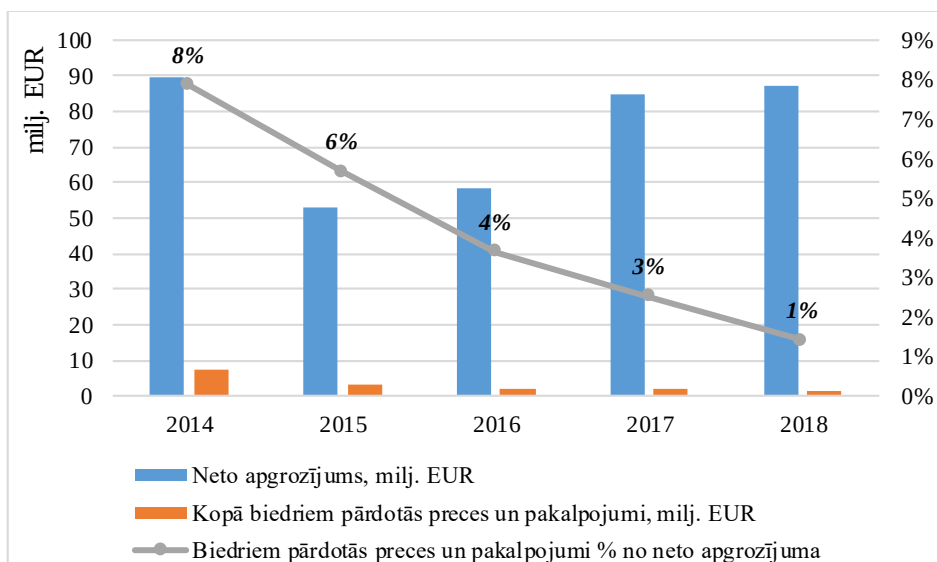
24. Lai stiprinātu konkurētspēju un reaģētu uz lielo konkurenci globālajā graudu un rapša tirgū, nozares kooperatīviem jāattīsta izejvielas pārstrāde, kā arī jāseko līdzi jaunākajām tirgus pieprasījuma tendencēm pasaulē. LLKA sniegtā informācija liecina, ka ir atbilstīgas KS, kas veic aktīvu tirgus izpēti un plāno jaunu pārstrādes produktu ražošanu Latvijā. Pašreiz graudkopības nozarē primāro lauksaimniecības produktu pārstrādi veic lielākais graudu kooperatīvs Latvijā, kas apvieno 1013 biedru. Tas no kooperatīva biedru izaudzētā rapša ražo rapša eļļu un tās blakusproduktus (01.07.2018.-30.06.2019. – par 12,4 milj. EUR), kā arī daļu biedru izaudzēto miežu pārstrādā iesalā (01.07.2018.-30.06.2019. – par 1,2 milj. EUR).

25. Atbilstīgo piena KS biedriem pārdoto preču un sniegto pakalpojumu vērtība veido 1% no atbilstīgo KS neto apgrozījuma (1.8.attēls) un tie ir - analīžu veikšana, piena savākšana, pirmapstrāde un realizācija, piena pārstrāde, ar lopkopību saistīti dažādi pakalpojumi. Turklāt atšķirībā no graudu kooperatīviem, kur biedri par tiem sniegtajiem pakalpojumiem norēķinās

¹ LLU Zinātniskā pētījuma "Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam" projekta atskaite, 2016

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

atsevišķi, piena kooperatīvi galvenokārt piena savākšanas izmaksas saviem biedriem ietver norēķinos par pienu.

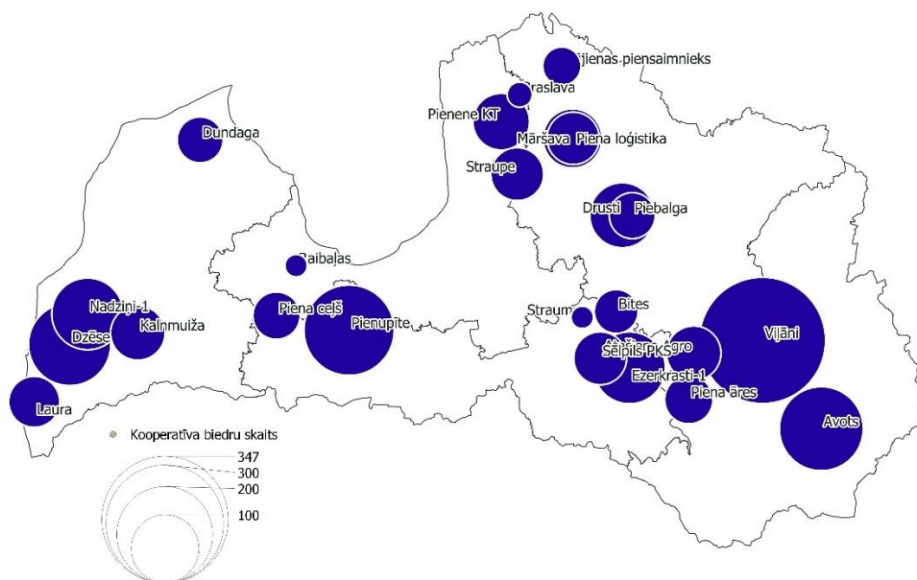
1.8.attēls. Piena nozares atbilstīgo KS biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2018.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

26. Pēc straujās piena nozares atbilstīgo KS apgrozījuma samazināšanās par 41%) 2015.gadā Krievijas embargo dēļ, pēdējos 3 gados apgrozījums pakāpeniski pieaug un 2018.gadā tas gandrīz sasniedz 2014.gada rādītāju un uzrāda pieaugumu salīdzinoši ar 2015.gadu par 39 %. Saskaņā ar LLU pētījumu², piena ražošana ir sektors, kuram ir raksturīgas straujas cenu izmaiņas un „krīzes” posmi, kad piena iepirkuma cena noslīd zem piena pašizmaksas. Īpaši negatīvi šīs svārstības ietekmē mazo saimniecību grupu, kurai piena iepirkuma cena ir par aptuveni 10% zemāka nekā pārējām saimniecībām. Sakarā ar piena kvotu sistēmas atcelšanu, tika prognozēta piena pārprodukcija un ar to saistītais piena pieprasījuma un piena cenas samazinājums. Diemžēl šīs piena ražotājiem negatīvās prognozes ir piepildījušās, kā arī Krievijas embargo ES lauksaimniecības produktiem Latvijā ir pastiprinājis negatīvo ietekmi uz piena pieprasījumu un cenu.

27. Piena kooperatīvi savstarpēji konkurē par saražoto pienu un nereti izvēlas neefektīvus piena savākšanas maršrutus, kas savstarpēji pārklājas un būtiski palielina loģistikas izmaksas, tādējādi nesniedzot saviem biedriem iespējami lielākus ienākumus no kooperatīva saimnieciskās darbības. Kā redzams 1.9. attēlā, izteikta atbilstīgo koncentrācija piena nozarē ir atsevišķos reģionos, piemēram Latvijas DA reģionā ir koncentrējušās 6 atbilstīgās KS ar salīdzinoši nelielu biedru skaitu. Līdzīga tendence vērojama arī DR reģionā un Ziemeļvidē mē.

² LLU Zinātniskā pētījuma “Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam” projekta atskaite, 2016

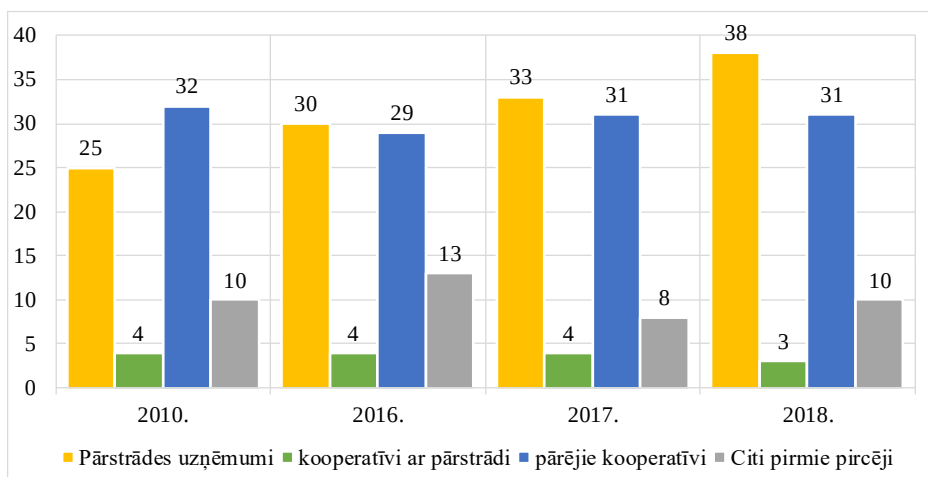
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.9.attēls. Atbilstīgo KS lokācija 2019.gadā. Avots: ZM pēc Lurs oft datiem

28. Piena nozarē ir 2 atbilstīgas KS, kas veic primārās izejvielas pārstrādi, kā arī viena, kas pārstrādā mazāk kā 10% no iepirkta piena, kā arī ir atbilstīgas KS, kuras ir kapitāldaļu turētājas pārstrādes uzņēmumos. Ņemot vērā divu lielāko atbilstīgo piena KS, kurām ir pārstrādes līnijas, 2018.gada neto apgrozījumu un iepirkto piena daudzumu, jāsecina, ka pārstrāde nodrošina, ka katra šo kooperatīvu iepirkta piena tonna gandrīz dubulto no saražotā piena iegūto pievienoto vērtību salīdzinot ar 22 pārējo atbilstīgo piena KS apgrozījumu pret iepirkta piena daudzumu.

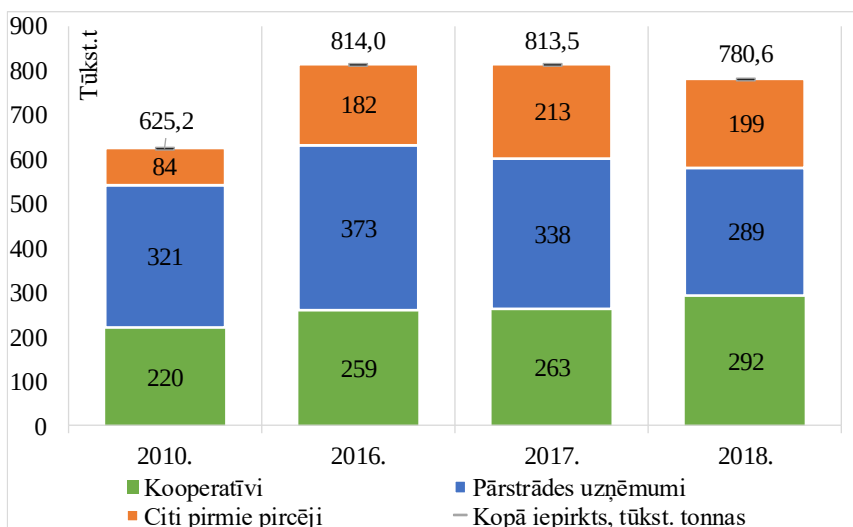
29. Laikā no 2010. gada līdz 2018. gadam Latvijā pirmo svaigpiena pircēju (atbilstoši Regulas Nr. 1308/2013 151. pantā noteiktajam) skaits palielinājies no 71 līdz 82. Latvijā no ražotājiem svaigpienu iepērk piena pārstrādes uzņēmumi, piena kooperatīvi (atbilstīgas piena KS un piena kooperatīvi bez atbilstības statusa) un citi uzņēmumi (1.10.attēls), kuru pamatnodarbošanās ir svaigpiena savākšana un nodošana tālāk pārstrādei. Lai arī lielākā daļa piena kooperatīvu nodarbojas tikai ar svaigpiena savākšanu, tomēr kooperēšanās nodrošina papildu ieguvumus, kā piemēram, demokrātiska pārvaldība, kopēja produkcijas virzība uz tirgu un stabilitāte attiecībā uz cenu.

1.10.attēls. Svaigpiena pirmo pircēju skaits Latvijā pa kategorijām, 2010.-2018. Avots: ZM pēc LDC datiem

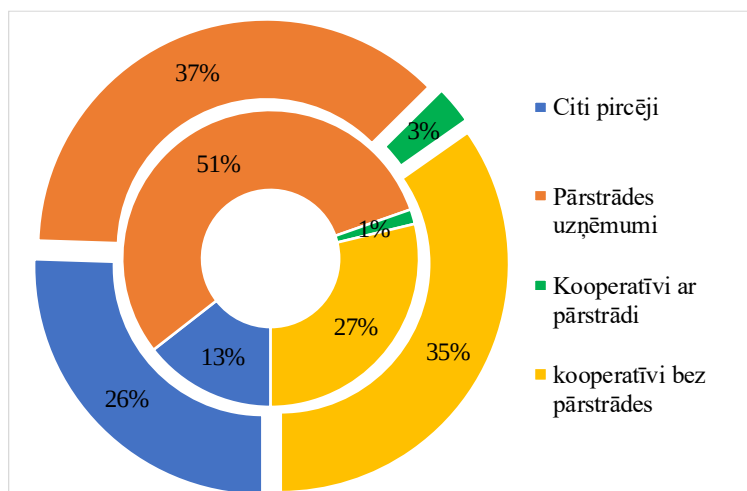
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

30. Tai pašā laikā svaigpiena kopējais iepirkums no ražotājiem Latvijā šajā laikposmā pieauga par 155,5 tūkst. tonnu jeb par 25% (1.11.attēls).

1.11.attēls. Svaigpiena iepirkums pa pirmo svaigpiena pircēju kategorijām, 2010.-2018., tūkst.t. Avots: ZM pēc LDC datiem

31. Lielākos svaigpiena apjomus no piena ražotājiem iepērk piena kooperatīvi un piena pārstrādes uzņēmumi - 2010. gadā attiecīgi 35% un 51%, bet 2018. gadā attiecīgi katram pa 37% no kopējā svaigpiena iepirkuma (1.12.attēls). Tādējādi astoņu gadu laikā ir samazinājusies piena pārstrādes uzņēmumu tirgus daļa svaigpiena iepirkumā, palielinoties gan piena kooperatīvu, gan arī citu pirmo pircēju īpatsvaram un iepirkuma apjomam. Var īpaši atzīmēt tirgus daļas pieaugumu no 1% uz 3% pārstrādes kooperatīvu grupā.

1.12.attēls. Iepirkta svaigpiena apjomi pa pirmo pircēju veidiem, 2010. gadā (iekšējais aplis) un 2018. gadā (ārējais aplis), %. Avots: ZM pēc LDC datiem

32. Jāatzīmē, ka daļa piena kooperatīvu, kas pienu nepārstrādā, iepirkto svaigpienu izved tālākai pārstrādei tuvākajās kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā. 2018. gadā šo kooperatīvu skaits bija 11, un tie izveda 47% no visa sava iepirkta svaigpiena apjoma jeb 11% no visa valstī iepirkta svaigpiena apjoma. Salīdzinājumā ar 2010. gadu, šādu kooperatīvu izvestā svaigpiena apjomi pieauguši par 24,5% (no 71,3 tūkst.t uz 88,8 tūkst. t).

33. Vidēji uz 1 svaigpiena pirmo pircēju iepirktais svaigpiena daudzums no 2010. līdz 2018. gadam pieaudzis tikai par 0,71 tonnu jeb 8%. Līdz ar to, ņemot vērā, ka pirmo pircēju skaits ir

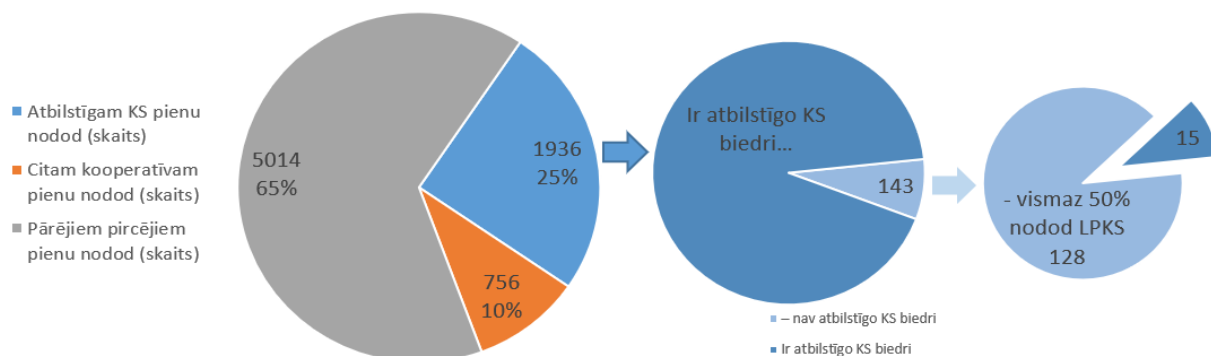
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

palielinājies, bet piena ražotāju skaits samazinājies (no 12 079 piegādes kvotas īpašniekiem 2010. gadā uz 7706 ražotājiem 2018. gadā), pārskata periodā piedāvājuma koncentrēšana svaigpiena savākšanas procesā nav uzlabojusies, bet apjoma pieaugumu vidēji uz 1 pirmo pircēju lielākā mērā izraisīja piena ražošanas saimniecību paplašināšanās.

34. Pārstrādei nodotā svaigpiena apjoms vidēji uz 1 piena ražotāju pieaudzis par 96% jeb par 0,05 tūkst. tonnām, savukārt nodotā svaigpiena apjoms vidēji uz 1 atbilstīgas KS biedru absolūtā izteiksmē pieaudzis vairāk – par 0,07 tūkst. tonnām. Šāda tendence var liecināt, piemēram, par to, ka daļība atbilstīgā KS tomēr dod ražotājam iespēju samazināt izmaksas, izmantojot sabiedrības un tās biedru sniegtos pakalpojumus, produkcijas kopīgu virzīšanu tirgū, papildus vai augstākas garantijas attiecībā uz produkcijas noietu un samaksu, kas dod stabilāku pamatu ražošanas attīstīšanai.

35. No visiem piena ražotājiem tikai apmēram trešā daļa pienu nodod kādam piena kooperatīvam. 2018. gadā kooperatīviem pienu nodeva 35% jeb 2 692 piena ražotāji no pavisam 7 706 piena ražotājiem, kas ir neliels uzlabojums, salīdzinot ar 2015.gadu, kad no pavisam 9 668 ražotājiem pienu kooperatīviem nodeva 3 052 ražotāji jeb 32%. Ņemot vērā, ka kopējais piena ražotāju skaits pakāpeniski un nepārtraukti samazinās, tendence palielināties kooperatīvos iesaistīto piena ražotāju īpatsvaram ir jāvērtē pozitīvi. Taču joprojām lielākā daļa piena ražotāju pienu piegādā pārstrādes uzņēmumiem un dažādiem citiem pirmo pircēju uzņēmumiem.

36. Lielākā daļa ražotāju, kas pienu piegādā kooperatīvam, ir arī biedri šajos kooperatīvos, proti, 2018. gadā no 1 936 ražotājiem, kas piegādāja pienu atbilstīgām KS, 93% bija šo KS biedri (1.13.attēls). Savukārt no atlikušajiem 6% ražotāju, kas piegādāja pienu atbilstīgām KS, lielākā daļa (90%) šīm KS piegādāja ne mazāk kā 50% visa sava pārdotā svaigpiena.

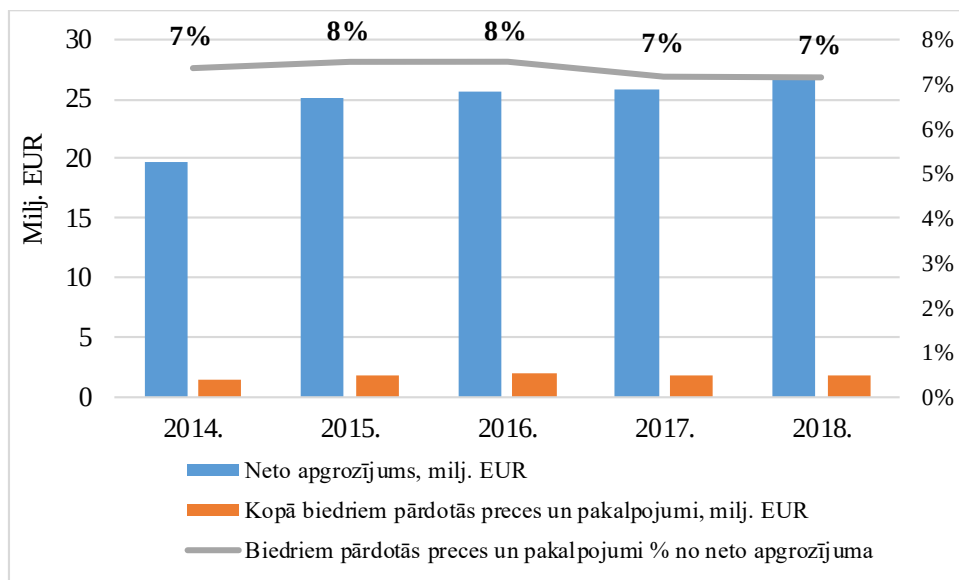

1.13.attēls. Piena ražotāju skaita dalījums pēc pirmā pircēja kategorijas 2018. gadā. Avots: ZM pēc LDC datiem

37. Starp atbilstīgo KS biedriem lielākā daļa (1 747 ražotāji jeb 97%) savam kooperatīvam, kurā viņi ir biedri, piegādā vismaz 75% sava kopējā svaigpiena apjoma (t.i., pārstrādei nodotā svaigpiena), bet 1 608 ražotāji jeb 90% - pat 100% sava kopējā svaigpiena apjoma.

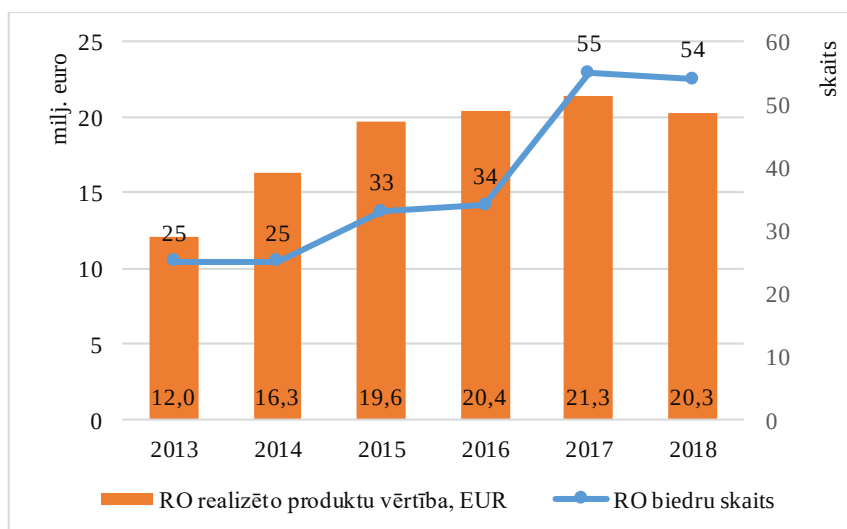
38. Augļu un dārzeņu sektors ir atkarīgs ne tikai no laika apstākļiem, bet arī no tādiem faktoriem kā darba spēks un resursu cenas. Sākot ar 2017.gadu, ir samazinājusies kopējā biedriem pārdoto preču un pakalpojumu izdevumu attiecība pret neto apgrozījumu (1.14.attēls). Nelielos apjomos tiek veikta arī augļu pārstrāde.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.14.attēls. Augļkopības un dārzenkopības nozares atbilstīgo KS un augļu un dārzeņu RO biedriempārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2018.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

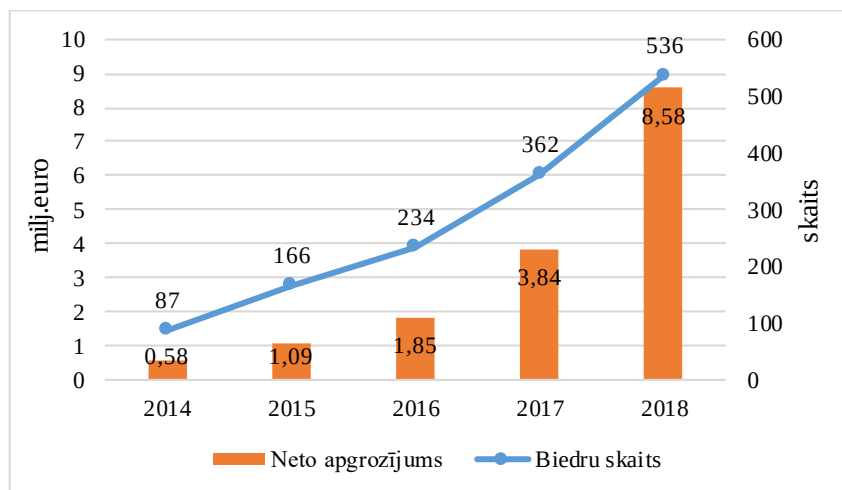
39. Latvijā augļu un dārzeņu nozares RO darbojas kopš 2012. gada (1.15.attēls), pakāpeniski paplašinoties - 2018. gadā piecās augļu un dārzeņu RO apvienojot 54 biedrus, ar realizēto produkcijas vērtību 20,3 milj., EUR, kas ir par 69 % vairāk nekā 2013. gadā. Neskatoties uz biedru pieaugumu par 59% 2018. gadā (salīdzinoši ar 2016. gadu), kad pie esošajām augļu un dārzeņu RO atzinās pāris jaunu augļu RO, realizēto produktu vērtības izmaiņas ir pavisam nelielas. Ņemot vērā pēdējo gadu RO pārdoto produktu vērtību uz izmantoto hektāru, dārzeņu nozares RO ražo produktus ar augstāku pievienoto vērtību.

1.15.attēls. Augļu un dārzeņu ražotāju organizāciju darbības rādītāji, 2013. – 2018. Avots: ZM pēc LAD datiem

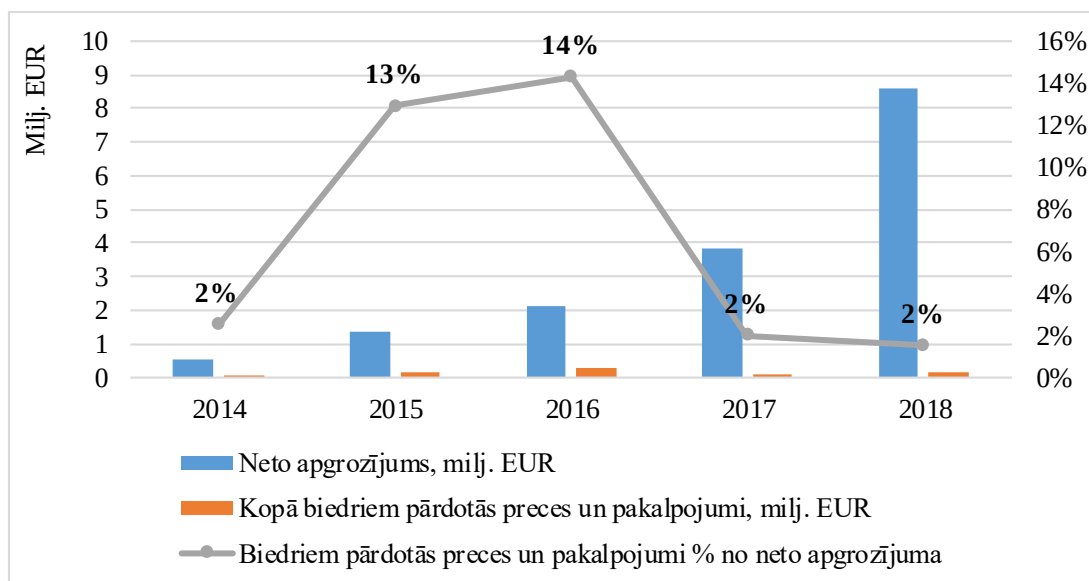
40. Neskatoties uz to, ka Latvijā pēdējos gados ir vien trīs atbilstīgas KS mežsaimniecības nozarē, tajās strauji pieaug gan biedru skaits (no 87 biedriem 2014.gadā pieaugot līdz 536 biedriem 2018.gadā), gan arī neto apgrozījums, kas no 2014.gada līdz 2018.gadam ir pieaudzis par 8 milj. EUR (1.16.attēls). Caur mežsaimniecības atbilstīgajām KS realizētās koksnes apjomi ir pieauguši no 11 tūkst.m³ koksnes 2014.gadā līdz gandrīz 172 tūkst.m³ koksnes 2018.gadā.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.16.attēls. Atbilstīgo KS mežsaimniecības nozarē biedru skaits un neto apgrozījums no 2014. līdz 2018.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

41. Atbilstīgo KS mežsaimniecības nozarē biedriem pārdoto preču un sniegto pakalpojumu vērtība veido 2% no kooperatīvo sabiedrību neto apgrozījuma (1.17.attēls).

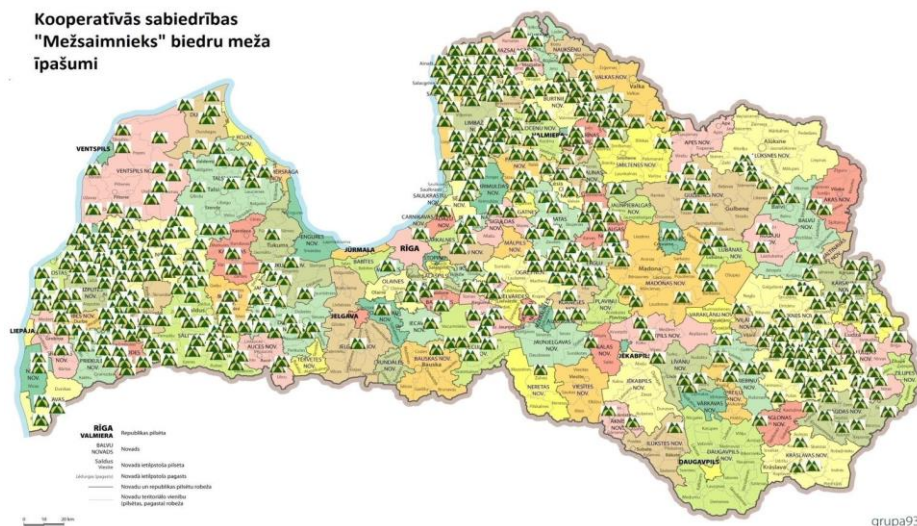

1.17.attēls. Atbilstīgo KS mežsaimniecības nozarē biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2018.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

42. No trīs mežsaimniecības atbilstīgajām KS lielākā atbilstīgā KS apvieno 354 biedrus, jeb 66% no visiem mežsaimniecības kooperatīvo sabiedrību biedriem un tās neto apgrozījums 2018. gadā bija 6,5 milj.euro, jeb 76% no kopējā atbilstīgo KS mežsaimniecības nozarē neto apgrozījuma.

43. Lielākā atbilstīgā KS mežsaimniecības nozarē apvieno biedrus no visas Latvijas teritorijas (1.18.attēls).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.18.attēls. Lielākās atbilstīgās KS mežsaimniecības nozarē biedru meža īpašumi. Avots: MPKS "Mežsaimnieks"

44. Atbilstīgie KS mežsaimniecības nozarē ne tikai slēdz maksimāli izdevīgākos līgumus par cirsmu izstrādi, bet arī veic visus citus mežsaimniecības darbus, tādus kā: augšnes gatavošana, stādu iegāde, stādīšana, agrotehniskā un jaunaudžu kopšana, stādu aizsardzība un kā arī realizē ES atbalsta projektus savu biedru interesēs.

45. Meža īpašnieku apvienošanās kooperatīvos dod iespēju izmantot kooperatīvu speciālistu bezmaksas padomus meža efektīvā apsaimniekošanā, kā arī pārdot saražoto koksni un pirkt mežsaimniecības pakalpojumus caur kooperatīviem, kas kļūst par arvien nopietnāku spēlētāju Latvijas meža nozarē, 2018.gadā apvienojot 536 meža īpašniekus visā Latvijā.

46. Kopumā Latvijā kooperācijas (atbilstīgo KS un atzīto augļu un dārzeņu RO) loma kopējā izlaidē (graudu, piena, gaļas, augļu un dārzeņu) pieaug, no 33,4% 2014. gadā līdz 39,8% 2019. gadā. Tas liecina ne tikai par kopējā realizētās produkcijas apjoma pieaugumu, bet arī kooperatīvu nostiprināšanos tirgū un biedru ražošanas efektivitātes palielināšanos.

47. Graudu nozares kooperatīvi konsolidējas, samazinoties kooperatīvu skaitam un tajā pašā laikā pieaugot biedru skaitam; nozarē ir turpmākas konsolidācijas iespējas, lai optimizētu izmaksas un koncentrētu resursus. Tajā pašā laikā piena nozarei, kur neskatoties uz biedru skaita samazināšanos kooperatīvos, kooperatīvu skaits nesamazinās, ir jādome par turpmāku konsolidāciju, it īpaši tādēļ, ka lielākos svaigpiena apjomus no piena ražotājiem iepērk piena kooperatīvi un tie savstarpēji konkurē par saražoto pienu, veidojot neefektīvu loģistiku, un tas rezultējas lielākās izmaksās. Saražoto svaigpienu piena kooperatīviem nodod tikai apmēram trešā daļa no visiem piena ražotājiem. Augļu un dārzeņu nozarē lauksaimnieku sadarbības attīstība ir īpaši nozīmīga, jo sektors ir atkarīgs ne tikai no laika apstākļiem, bet arī no tādiem faktoriem kā darba spēks un resursu cenas, tādējādi šajā sektorā būtu nozīmīga turpmāka jaunu kooperatīvu veidošanās. Gaļas sektorā kooperācija iztrūkst un šobrīd nozarē darbojas tikai viena atbilstīga KS.

48. Kooperatīvi galvenokārt specializējas svaigu produktu ražošanā un to kopējā virzībā uz tirgu, tomēr atsevišķi kooperatīvi nodarbojas arī ar augstākas pievienotās vērtības produktu radīšanu, tomēr šī tendence nav plaši izplatīta (galvenokārt notiek produkcijas savākšana no ražotāja).

49. Papildus jāatzīmē, ka lauksaimniecības sektoru būtiski ietekmē ne tikai no laikapstākļi, bet arī politikas izmaiņas un politiski ekonomiskie faktori, piemēram, graudu nozares attīstību būtiski ietekmēja pēdējo gadu nelabvēlīgie klimatiskie apstākļi, bet piena sektoru - gan ES piena kvotu atcelšana, gan arī Krievijas embargo. Šādi faktori atstāj ietekmi uz produktu cenu un lauksaimnieku ienākumiem, tādējādi svarīga ir lauksaimnieku sadarbības attīstība.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

50. Tādēļ ir nepieciešams ar atbalsta palīdzību veicināt konkurētspējīgu sadarbības formu (kooperatīvu / RO) veidošanos starp lauksaimniekiem, lai plānotu ražošanu atbilstoši pieprasījumam, koncentrētu piedāvājumu un kopīgi virzītu produkciju uz tirgu, nodrošinot produktu atpazīstamību, kā arī lai optimizētu ražošanas izmaksas, t.sk. loģistikas izmaksas, un nodrošinātu ražotāju cenu stabilizāciju. Tajā pašā laikā pievēršot uzmanību produktivitātes un ienesīguma pieaugumam un pievienotās vērtības radīšanai saražotajai produkcijai.

51. Jāveic meža īpašnieku informēšana par meža kooperatīvu iespējām efektīvi apsaimniekot meža īpašumus, tādējādi iegūstos maksimālo iespējamo labumu kooperatīvos apvienotajiem meža īpašniekiem.

2 Lauksaimnieku ieņēmumi un pievienotā vērtība pārtikas ķēdē

2.1 Izlaide un kooperatīvu un RO nozīme tajā

52. Piena, graudu, gaļas, augļu un dārzeņu atbilstīgo KS un atzīto augļu un dārzeņu RO daļa kopējā izlaidē sastādīja 39,8%, bet 2014. gadā - 33,3%. Būtisks pieaugums ir graudu un augļu un dārzeņu kooperatīviem un atzītām RO – attiecīgi par 36,4% un 34,8% (1.3.tabula).

1.3.tabula. Piena, graudu, gaļas, augļu un dārzeņu nozares atbilstīgo KS un atzīto augļu un dārzeņu RO pienesums valsts izlaidē

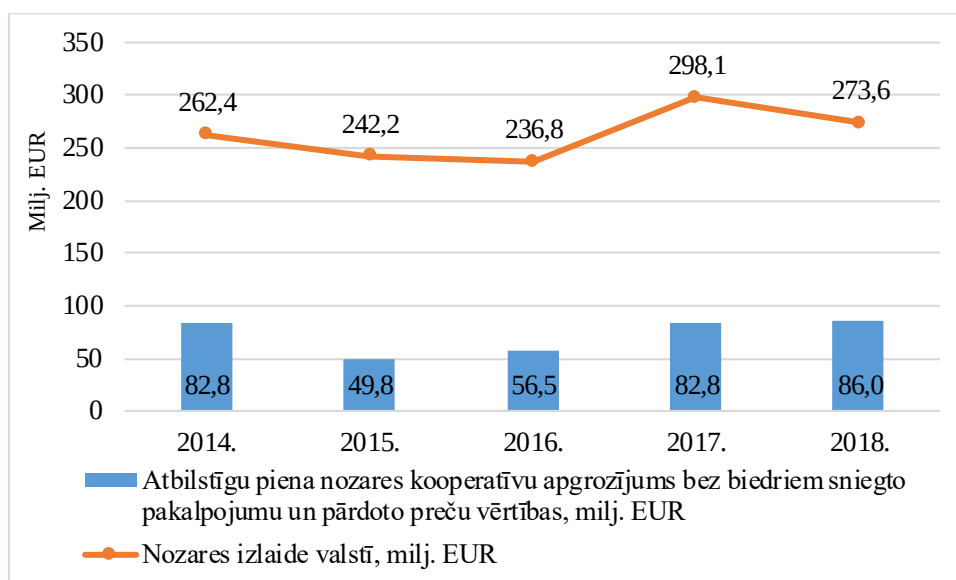
Nozare	2014			2018		
	Izlaide valstī, milj. EUR	Kooperatīvu apgrozījums*		Izlaide valstī, milj. EUR	Kooperatīvu apgrozījums*	
		milj. EUR	%		milj. EUR	%
Piens	262	82,8	31,6	274	86,0	31,4%
Graudi	311	162,1	52,1	335	221,1	66%
Augļi, dārzeņi	64	19,8	30,9	59	26,7	45,3%

Avots: ZM pēc LLKA datiem

* Kooperatīvu apgrozījums* bez biedriem sniegto pakalpojumu un pārdoto preču vērtības

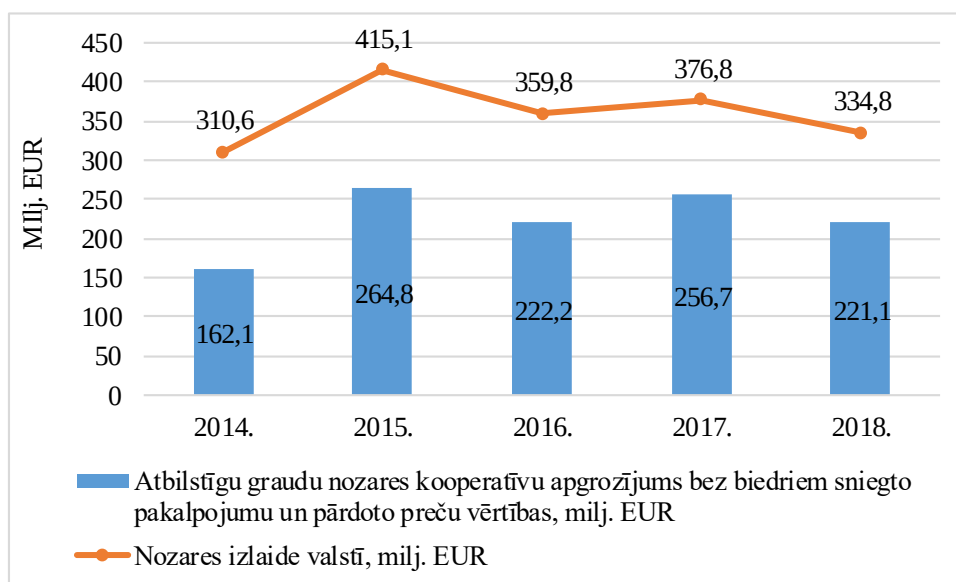
53. Piena nozares atbilstīgo KS apgrozījums veidoja 31,4% no piena nozares kopējās izlaides vērtības 2018. gadā (1.19.attēls). Laikā no 2015. gada līdz 2017. gadam šis rādītājs bija zemāks (20,6% - 27,8%), kas var liecināt par to, ka laikā pēc Krievijas embargo un piena kvotu atcelšanas, kad piena iepirkuma cenas bija viszemākās, atbilstīgie KS kopumā nespēja nodrošināt ienākumu līmeni saviem biedriem.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.19.attēls. Piena nozares atbilstīgo KS iepirkta piena vērtība, salīdzinot ar piena nozares izlaidi valstī, milj. EUR. Avots: ZM pēc LEK un LLKA datiem

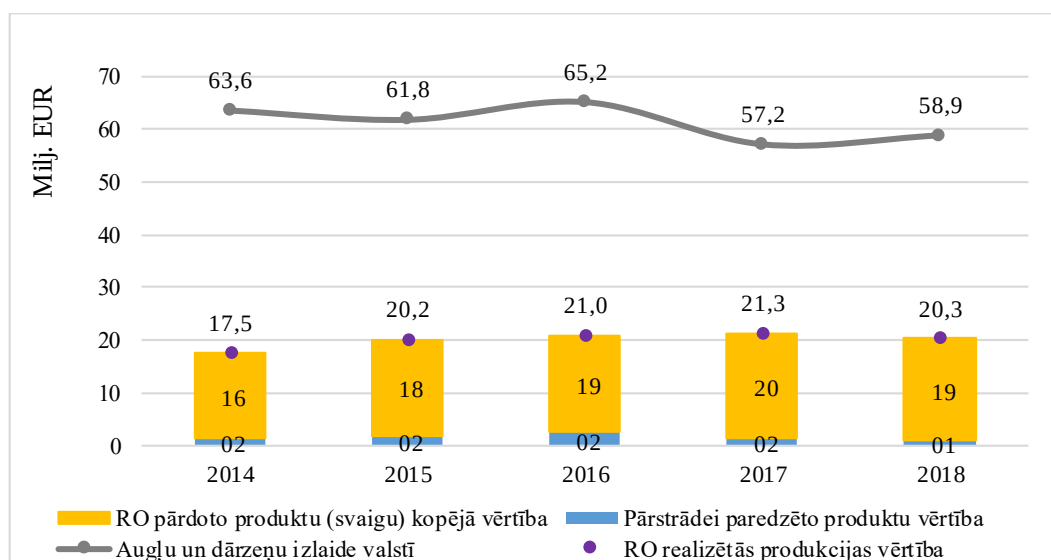
54. Graudkopības būtisko lomu Latvijas lauksaimniecībā raksturo vislielākais īpatsvars kopējā lauksaimniecības preču struktūrā. Graudu nozares atbilstīgo KS iepirkta graudu vērtība veidoja 66% no graudu nozares kopējās izlaides vērtības 2018. gadā (1.20.attēls). Tā ir nozare ar pastāvīgu ražošanas rādītāju kāpumu. Izņēmuma gads bija 2018. gads, kad slikto agroklimatisko apstākļu dēļ tika ietekmēta graudu ražas. Kopš 2015. gada atbilstīgo KS saražoto produktu vērtības īpatsvars nozares izlaidē ir vairāk nekā 60%, saglabājot nozīmīgu īpatsvara daļu nozares valsts izlaidē.

1.20.attēls. Graudu nozares atbilstīgo KS iepirkta graudu vērtība, salīdzinot ar graudu nozares izlaidi valstī, milj. EUR. Avots: ZM pēc LEK un LLKA

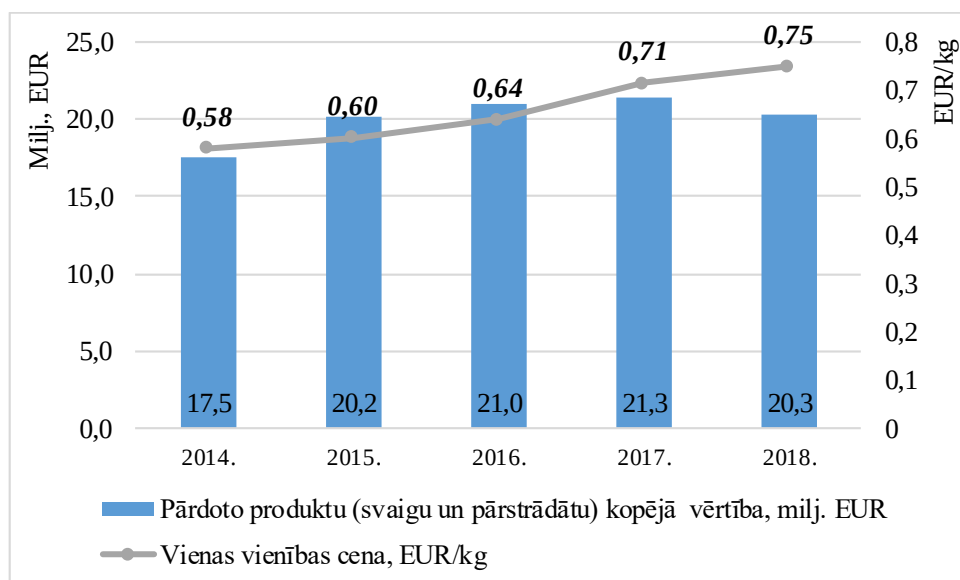
55. Laika periodā no 2014. līdz 2018. gadam augļu un dārzeņu RO saražotās produkcijas vērtības īpatsvars kopējā valstī saražotā (augļu un dārzeņu) izlaides struktūrā pieaudzis no 27,5% līdz 32,6%, tādējādi RO palielinot savu tirgus daļu (1.21.attēls).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.21.attēls. Augļu un dārzeņu RO pārdotās produkcijas vērtība, 2014.-2018. Avots: Zemkopības ministrija pēc LAD datiem

56. Lai arī kopš 2015. gada augļu un dārzeņu RO saražotās produkcijas apjoms ik gadu samazinās, RO vidējā saražotās vienas vienības cena kopš 2014. gada pieaug, 2018. gadā sasniedzot 0,75 EUR/kg jeb 29% pieaugumu par vienību pret 2014. gadu (1.22.attēls).

1.22.attēls. Augļu un dārzeņu RO darbības rādītāji, 2014-2018. Avots: Zemkopības ministrija pēc LAD datiem

57. Kopumā Latvijā kooperācija attīstās. Graudu nozares atbilstīgo KS saražoto produktu vērtības īpatsvars nozares izlaidē kopš 2015. gada sastāda vairāk nekā 60%, saglabājot nozīmīgu īpatsvara daļu nozares valsts izlaidē. Savukārt atzīto augļu un dārzeņu RO saražotās produkcijas vērtības īpatsvars kopējā valstī saražotā (augļu un dārzeņu) izlaides struktūrā kopš 2014. gada pieaudzis līdz 32,6%, kā arī pieaug vienas vienības cena, kas liecina par zināmu ražotāju pozīciju stiprināšanu kopējā pārtikas piegādes ķēdē. Turpretī piena nozares atbilstīgo KS apgrozījums laikā no 2015. gada līdz 2017. gadam bija robežās no 20,6% līdz 27,8%, kas varētu liecināt par to, ka dažādu tirgus krīžu laikā, piena iepirkuma cenām būtiski samazinoties, kooperatīviem sagādā grūtības nodrošināt stabilu ienākumu līmeni saviem biedriem. Atbilstīgās

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

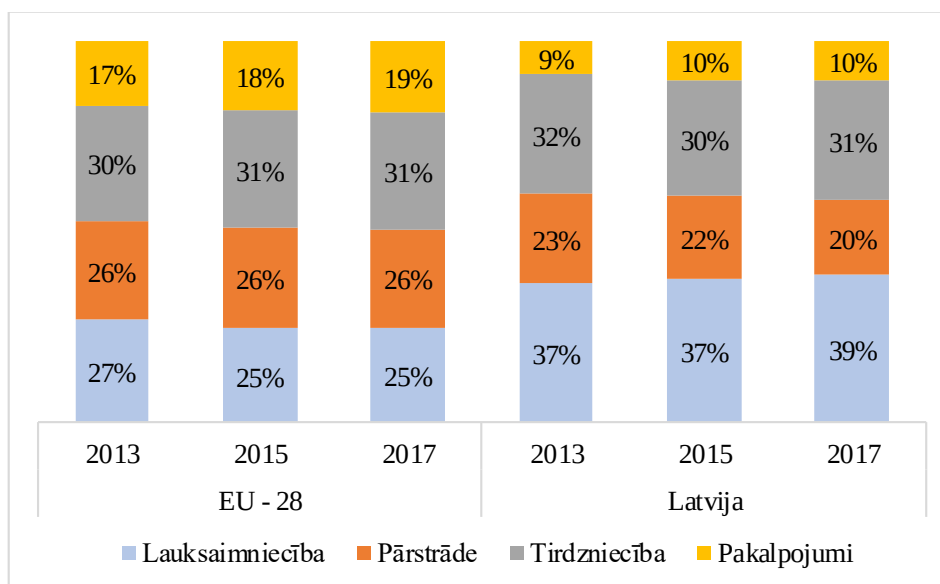
KS piena nozarē ir sadrumstalotas, tās ir nelielas un tādējādi to tirgus spēks ir neliels, kas neļauj būtiski palielināt piena ražotāju tirgus varu un ietekmēt cenu.

58. Apvienojoties kooperatīvos, mazie un vidējie lauksaimniecības produkcijas ražotāji iegūst augstāku pievienoto vērtību savai produkcijai. Kooperācijas veidošanās arī citos sektoros, īpaši gaļas sektorā, un esošo kooperatīvu paplašināšanās vai konsolidēšanās, samazinātu tirgus riska faktoru ietekmi un darījumu izmaksas, kā arī veicinātu pieeju tirgiem, papildu resursiem un inovācijai.

59. Tādējādi ir nepieciešams veicināt esošo kooperatīvu konsolidēšanos (piena nozarē) vai paplašināšanos (augļu un dārzeņu nozarē) vai jaunu kooperatīvu veidošanos nozarēs, kur to īpatsvars ir zems (gaļas nozare, olu ražošana, bioloģiskā lauksaimniecība, biškopība, mājražošana, tehnikas pakalpojumi), caur zināšanu un informācijas (ne tikai par kooperācijas iespējām, bet arī par lauksaimniecisko ražošanu, tirgus procesiem utt.), un tehniskā atbalsta pieejamību, kā arī nepieciešams veicināt produktivitātes un ienesīguma pieaugumu un saražotās produkcijas noieta veicināšanu un atpazīstamību.

2.2 Pievienotās vērtības sadalījums pārtikas ķēdē

60. Lauksaimnieciskās ražošanas īpatsvars pārtikas piegādes ķēdē pēdējos gados ir stabilizējies, 2017.gadā sasniedzot jau 39%, kas būtiski pārsniedz ES vidējo rādītāju (25%) (1.23.attēls). No vienas puses lauksaimnieciskajai ražošanai ir liela pievienotā vērtība, kas norāda, ka tai ir vērtīga ņemama nozīme pārtikas ķēdē. Taču no otras puses tā signalizē par salīdzinoši zemo lauksaimnieciskās ražošanas konkurētspēju (nespēju saražot produkciju par konkurētspējīgām cenām), kā arī to, ka esam izejvielu ražotāji un eksportētāji.

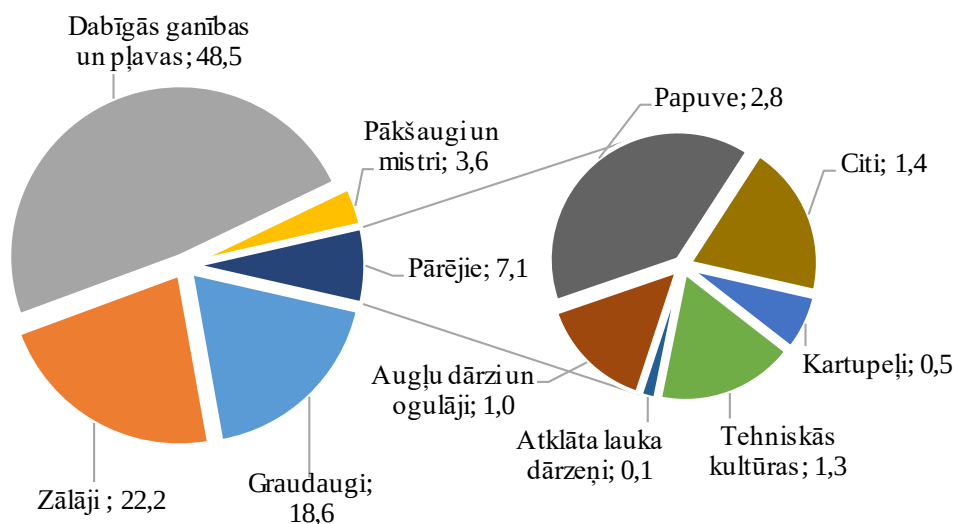
1.23.attēls. Pārtikas ķēdes posmu īpatsvars % pievienotajā vērtībā Latvijā un ES. Avots: ZM pēc CSP datiem

61. Ņemot vērā iepriekšminēto, būtu nepieciešams piedāvāt efektīvus risinājumus, kas veicinātu lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas konkurētspējas attīstību un vienlaicīgi stiprinātu lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju pozīcijas vērtības veidošanās ķēdē (piemēram, pasākumi, kas vērsti uz vertikālās integrācijas attīstību).

3 Bioloģiskā lauksaimniecība – situācijas apraksts un kooperācija

62. Latvijā bioloģiskās lauksaimniecības nozare turpina attīstīties, aptverot ne tikai produkcijas ražotājus, bet arī pārstrādātājus un tirgotājus.

63. Laika periodā no 2012. gada līdz 2018. gadam bioloģiskās lauksaimniecības platības ir palielinājušās no 196 tūkst. ha līdz 280 tūkst. ha, 2018.gadā sertificētajai LIZ sasniedzot 14,47% no visas Latvijā izmantotās LIZ. Latvijā 2018. gadā bija sertificēti 4170 lauksaimniecības produktu ražotāji, kas apsaimniekoja 473 639 ha, un 59 pārstrādes uzņēmumi. No bioloģiski apsaimniekotajām platībām 70 % aizņem lopkopībai nepieciešamās zālāju platības (t.sk. dabīgās ganības un pļavas), 18,6 % jeb 52 tūkstoši hektāru aizņem bioloģiskās graudaugu platības, un 0,1 % atklātā lauka dārzeni, kā arī 1 % (ap 3 tūkstošiem hektāru) platībā tiek audzēti augļu dārzi un ogulāji (1.24.attēls).

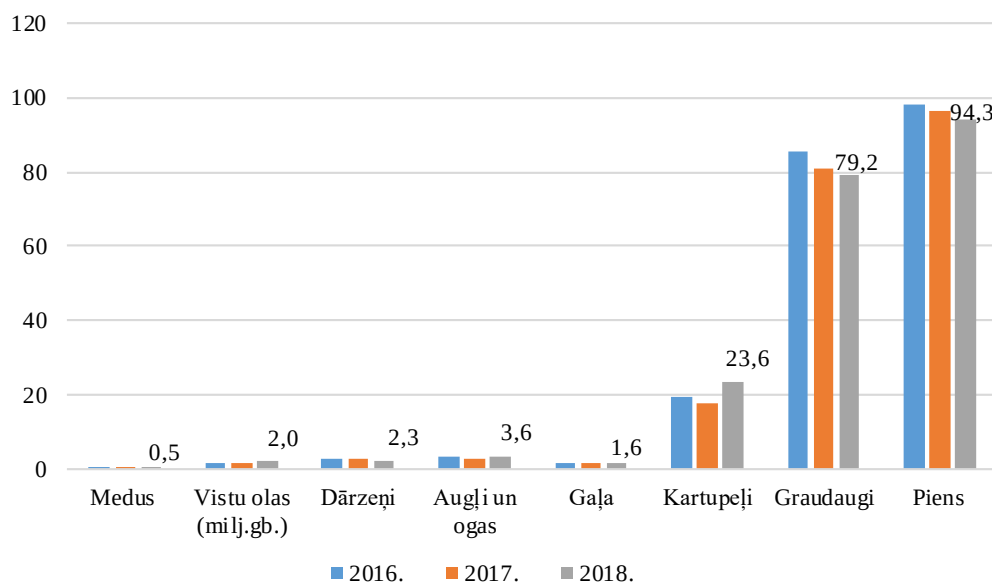

1.24.attēls. Sertificētās lauksaimniecības kultūru platības 2018.gadā, %. Avots: ZM aprēķins pēc LDC datiem

64. Kultūraugu sadalījums izmantotajā LIZ katru gadu ir mainīgs, skatot periodā no 2012. gada līdz 2018. gadam. Palielinoties izmantotajai LIZ, savstarpēji proporcionāli ir pieaugušas visu kultūraugu platības. Lai gan lopkopībai nepieciešamās zālāju platības kopš 2012. gada ir pieaugušas no 148 tūkst. ha līdz 198 tūkst. ha 2018. gadā, procentuāli no visas izmantotās LIZ zālāju īpatsvars ir samazinājies par 7% - no 77 % 2012. gadā uz 70 % 2018. gadā.

65. Saražotais bioloģisko graudu apjoms kopējā bioloģiskās lauksaimniecības sistēmā 2018. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu ir samazinājies no 80,9 tūkst. t līdz 79,2 tūkst. t (1.25.attēls), bet salīdzinājumā ar 2012. gadu saražoto graudu apjoms ir palielinājies par 22 tūkst. t (2012. gadā saražotas 57 tūkst. t).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.25.attēls. Bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas apjomi, tūkst.t*

*Saražotās produkcijas apjoms sevī ietver bioloģiskās lauksaimniecības uzraudzības un kontroles sistēmā saražoto produkciju (pārejas periodu un sertificēto bioloģiskās lauksaimniecības produkciju). Avots: LDC

66. Bioloģiskai lauksaimniecībai ir raksturīga daudznozaru ražošana. Līdzīgi kā iepriekšējos gados lopkopības nozarē dominē piensaimniecība. 2018. gadā tika saražots 94,38 tūkst. t piena, no kurām 93,85 tūkst. t bija govs piens, bet 0,48 tūkst. t kazas piens (1.25.attēls). Skatot saražotā piena apjomu pret 2012. gadā saražoto, tas ir pieaudzis par 25 tūkst. tonnām.

67. 2018. gadā saražotās gaļas apjoms ir palicis nemainīgs – 1,6 tūkst. t (1.25.attēls). Savukārt saražotās liellopu gaļas apjoms ir palielinājies, sasniedzot 87 % no kopējās bioloģiski saražotās gaļas apjoma. Kopējā bioloģiski saražotās gaļas apjomā 7,5 % veido aitas gaļa, 4,9 % – cūkgaļa, bet pārējo gaļu veidi nesasniedz 1 % īpatsvara robežu.

68. Bioloģiski saražotā medus apjoms kopš 2012. gada ir dubultojies – sasniedzot 500 tonnas 2018.gadā (250 tonnas 2012.gadā) (1.25.attēls).

69. Pēdējos gados strauji ir palielinājies graudu pārstrādes un cietes ražošanas produkcijas apjoms. 2015. gadā tika saražotas 1 863 tonnas, 2017. gadā saražoja 7 680 tonnas un 2018. gadā sasniedza 16 767 tonnu gatavās produkcijas. Šis pieaugums ir saistīts ar atsevišķo lielo pārstrādes uzņēmumu orientēšanos uz bioloģisko ražošanu ("Dobeles Dzirnāvnīks" - bioloģisko auzu pārslu produkti, savukārt "Aloja Starkelsen" - bioloģisko kartupeļu ciete). Ir novērojams produkcijas apjoma palielinājums arī citās lauksaimniecības pārstrādes produktu grupās, piemēram, gaļas un gaļas produktu, augļu, ogu, dārzeņu un kartupeļu pārstrādes jomās. Vienmērīgs produkcijas apjoma kāpums turpinās piena un piena produktu ražošanā. 2012. gadā tika saražotas 998 tonnas, 2016. gadā – 3 411 tonnas un 2018.gadā – 4 442 tonnas. Kopumā sertificēto pārstrādes uzņēmumu skaits samazinājies no 71 uzņēmuma 2012.gadā uz 59 pārstrādes uzņēmumiem 2018.gadā. Saražotās pārstrādes produkcijas apjoma pieaugums ir izskaidrojams ar atsevišķu lielo pārstrādes uzņēmumu daļēju specializēšanos bioloģiskās pārstrādes produkcijas ražošanā.

70. Taču, neskatoties uz vispārējo bioloģisko lauksaimniecības un to pārstrādes produktu apjomu pieaugumu, to īpatsvars kopējā produkcijas apjomā Latvijā ir salīdzinoši neliels (1.4.tabula).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.4.tabula. Bioloģiskās lauksaimniecības produktu īpatsvars 2018. gadā

Nozare	Gaļas un gaļas produktu ražošana	Augļu, ogu, dārzeņu un kartupeļu pārstrāde	Augu eļļas un dzīvnieku izcelsmes tauku ražošana	Piena un piena produktu ražošana	Graudu malšanas produktu un cietes ražošana	Maizes mīklas izstrādājumu ražošana	Citu pārtikas produktu ražošana	Lopbarības ražošana	Dzērienu ražošana
Īpatsvars (%)	0,6	2,1	0,004	1,3	1,8		0,1	0,2	0,04

Avots: ZM aprēķins pēc LDC un CSP datiem par 2018. gadu

71. Tāpat arī bioloģisko lauksaimniecības produktu apjoma īpatsvars, kas tiek tālāk pārstrādāts bioloģiskajos produktos atsevišķos sektoros nav pietiekams. Saskaņā ar LDC datiem: graudaugiem – 37%, pienam – 44%, dārzeņiem – 31%.

72. Tas liecina par to, ka bioloģiski saražotās izejvielas tiek tālāk izmantotas konvencionālajā pārstrādē, daļēji zaudējot savu pievienoto vērtību. Iemesls tam ir bioloģiskās pārstrādes trūkums. Lai arī palielinās uzņēmumu skaits, to ražošanas jaudas ir salīdzinoši nelielas. Bioloģiskajā pārstrādē darbojas ļoti daudz mazie un mājražotāji, kas savukārt ir saistīts ar iedzīvotāju salīdzinoši zemo pirktspēju. Saskaņā ar 2016. gadā SKDS veikto pētījumu galvenā patēriņa izdevumu prioritāte iedzīvotājiem ir pārtika (26,2 %).

73. Savukārt eksporta tirgus apgūšanai bioloģiskās produkcijas pārstrādei gandrīz visās nozarēs trūkst nepieciešamo apjomu. Iepriekšminētie fakti liecina par bioloģiskās pārstrādes attīstības nepieciešamību, kurai ir svarīga izejvielu regulāra piegāde iepriekš nolīgtos apjomos, kas ļautu plānot darbības ilgtermiņā. Šim nolūkam savukārt ir būtiska izejvielu ražotāju kooperācija.

74. Kooperācijas attīstība bioloģiskajā lauksaimniecībā vērtējama kā ļoti vāja. No pavisam ap 200 lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvām sabiedrībām (pēc LR UR datiem) bioloģiskās lauksaimniecības kontroles institūciju reģistrā 2019. gadā ir iekļautas 13 lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības (LPKS), no kurām 5 nodarbojas ar piena savākšanu un transportēšanu, 5 kā savu darbības jomu norādījušas labības kalte/noliktava, viena - augļu, dārzeņu un pārējo augu izcelsmes produktu pārstrāde ar uzņēmumā integrētu noliktu/ augu izcelsmes produktu pārpakošana, viena nodarbojas ar dzīvnieku barības un lauksaimniecības dzīvnieku tirdzniecību un viena LPKS par savu darbības jomu norāda vairumtirdzniecību.

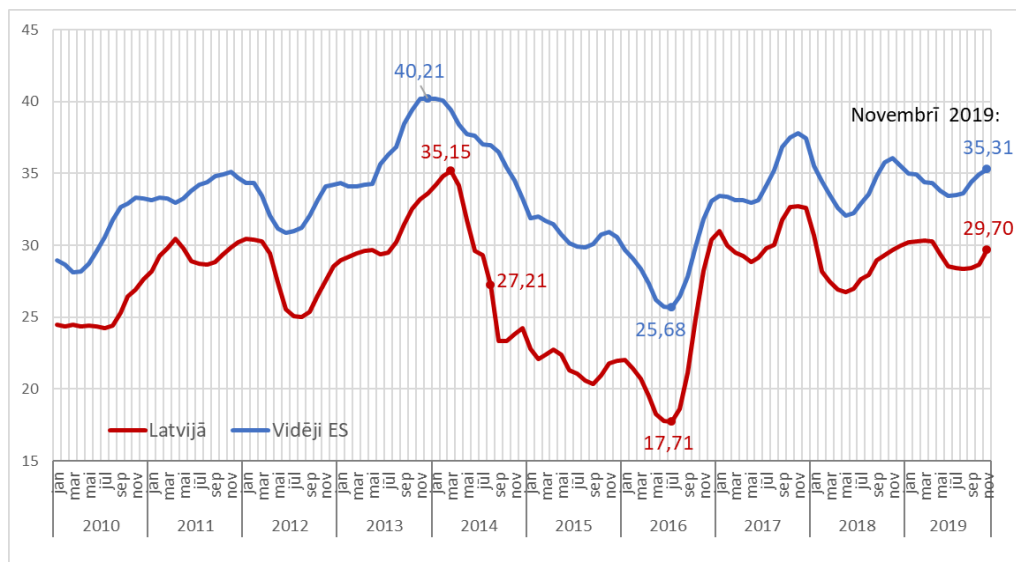
75. Nozīmīgs faktors iesaistei kooperatīvos ir to tuvums saimniecībai. No 13 bioloģiski sertificētajiem kooperatīviem 10 atrodas Vidzemē, divi – Kurzemē un viens - Latgalē. Vairākās lauksaimniecības nozarēs nav neviena bioloģiski sertificēta kooperatīva, kā arī neviena bioloģiski sertificētais kooperatīvs nav ieguvis atbilstīgas KS statusu.

76. Kopumā Latvijā bioloģiskās lauksaimniecības un tās pārstrādes produktu apjoma īpatsvars kopējā produkcijas apjomā ir neliels, kā arī kooperācijas attīstība bioloģiskajā lauksaimniecībā ir ļoti vāja. Ievērojama daļa bioloģiski saražotās izejvielas tālāk tiek izmantotas konvencionālajā pārstrādē, zaudējot savu pievienoto vērtību.

77. Līdz ar to ir nepieciešams paredzēt atbalsta pasākumus sadarbības sekmēšanai bioloģiskajā lauksaimniecībā (kooperatīvu vai RO izveide), profesionālu vadītāju apmācībai, popularizēšanai, lai veicinātu bioloģisko lauku saimniecību sadarbību kooperācijas attīstībai, tādējādi veicinot bioloģiskās lauksaimniecības produktu ražošanu, to tālāku pārstrādi un eksportu.

4 Tirgus varu raksturojošā cenu attīstība sektoros

78. Piena iepirkuma cena Latvijā (1.26.attēls) konsekventi ir zem ES vidējā līmeņa un ir viena no zemākajām cenām ES dalībvalstu starpā. Piena ražošana Latvijā uzskatāma par sadrumstalotu, jo aptuveni 94% visu piena ražošanas saimniecību (kuras pienu nodod pārstrādei) ir mazas vai vidējas, ar 1-49 govīm, un kopā realizē tikai 36% visa pārstrādei iepirktā piena. Tādējādi svaigpiena savākšanas posmā veidojas augstas transporta izmaksas.

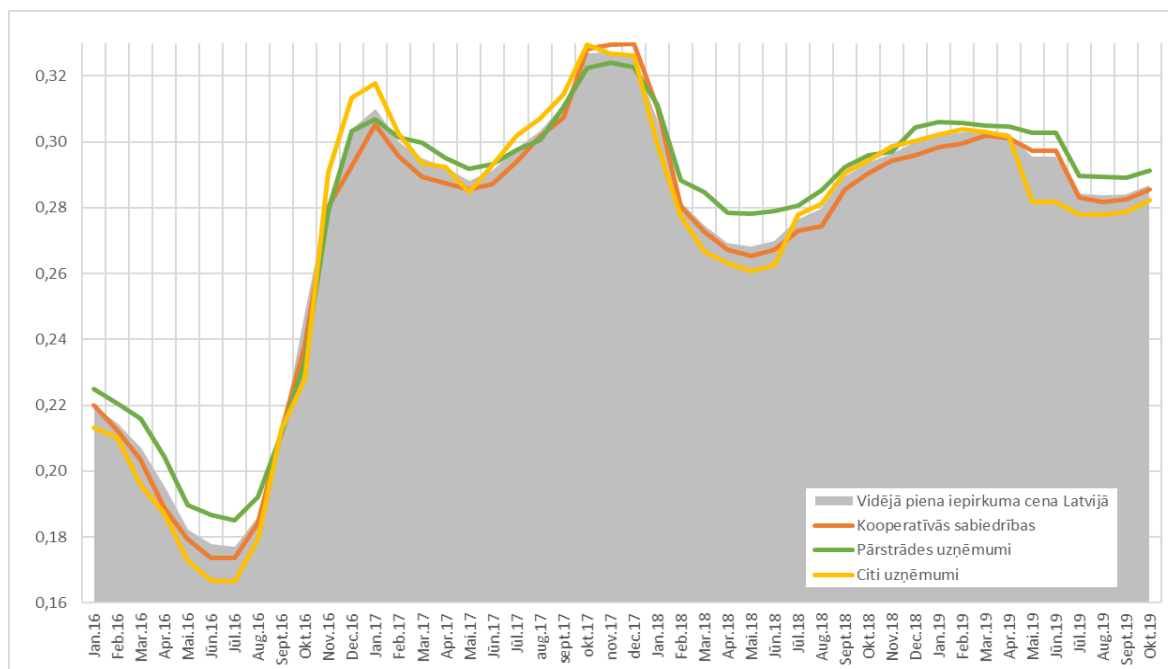

1.26.attēls. Svaigpiena iepirkuma vidējās cenas Latvijā un ES, pa mēnešiem, EUR/kg, 2010.-2019. Avots: ZM pēc LDC un EK datiem

79. Līdzīgi, sadrumstalotība vērojama arī svaigpiena savākšanā, jo Latvijā pavisam darbojas 82 t.s. svaigpiena pirmie pircēji, kas iepērk svaigpienu no ražotājiem. Šāds pirmo pircēju skaits neļauj risināt svaigpiena savākšanas izmaksu jautājumu, kā arī neļauj sasniegt augstāku efektivitāti svaigpiena savākšanā un piedāvājuma koncentrēšanā. Gandrīz puse (42%) pirmo pircēju ir kooperatīvi (atbilstīgie KS un piena kooperatīvi bez atbilstības statusa) un tie savāc 37,4% visa pārstrādei iepirktā piena apjoma, taču lielākā daļa šo kooperatīvu veic tikai svaigpiena savākšanas funkciju - tikai 3 kooperatīvi 2018. gadā veica iepirktā svaigpiena pārstrādi.

Arī svaigpiena iepirkuma cenās, ko dažādas pirmo pircēju kategorijas maksājušas saviem ražotājiem, neatspoguļojas būtiskas atšķirības (1.27.attēls), tostarp arī kooperatīvu vidējās iepirkuma cenas nav ievērojami atšķirīgas no vidējās iepirkuma cenas valstī, turklāt, lielākoties ir zemākas nekā vidēji valstī.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.27.attēls. Svaigpiena iepirkuma vidējās cenas valstī un dažādām pirmo pircēju kategorijām, pa mēnešiem, EUR/kg, 2016-2019. Avots: ZM pēc LDC datiem

80. Tādējādi, neskatoties uz to, ka piena nozarē kooperatīvu ir daudz, tie ir nelieli un to tirgus spēks ir neliels, kas neļauj būtiski palielināt piena ražotāju tirgus varu un ietekmēt cenu no piena pārstrādes sektora puses.

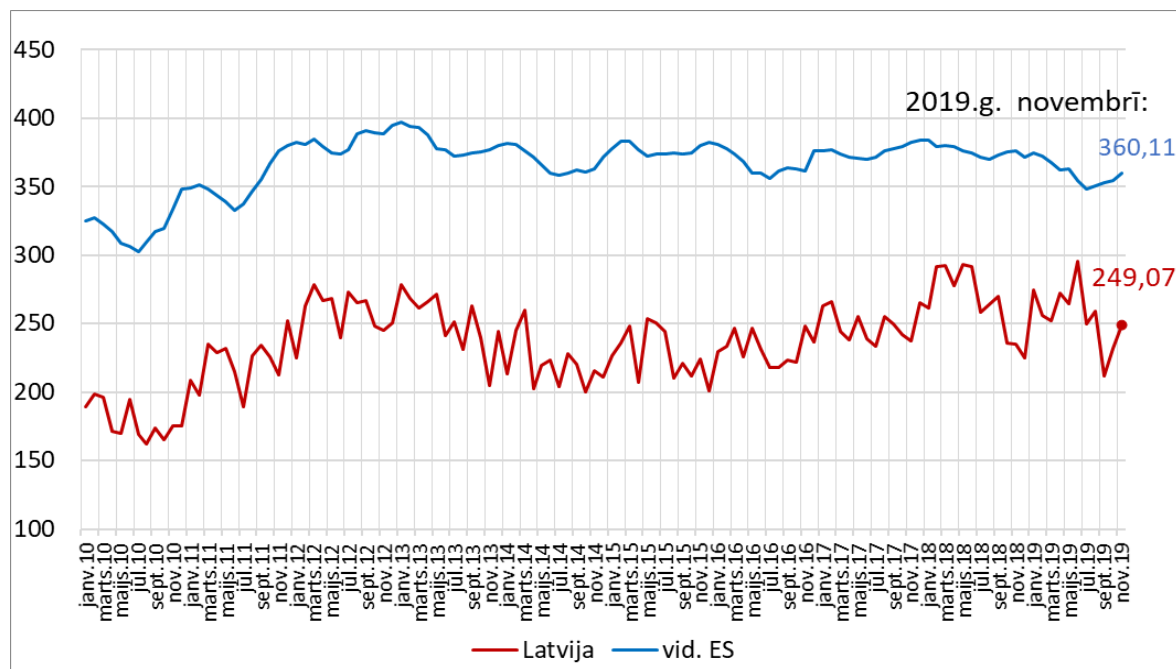
81. Nozarē ir nepieciešama gan tālāka konsolidēšanās svaigpiena savākšanā, gan arī ir nepieciešams veicināt ražotāju sadarbību caur kooperatīviem vai RO un stimulēt piena nozares vertikālu integrāciju, veicinot kooperatīvu/ražotāju organizāciju investīcijas piena pārstrādē un piena produktu noieta kanālu veidošanā (tirdzniecībā).

82. Jāatzīmē, ka nozari būtiski ietekmēja 2014. gada 7. augustā Krievijas Federācijas aizliegumu (embargo) plašam lauksaimniecības un pārtikas produktu klāstam no Eiropas Savienības, tostarp, Latvijas. Visvairāk embargo ietekmē cieta Latvijas piena nozare. Piena produktu eksports veidoja gandrīz 40% no kopējā embargo skarto produktu eksporta vērtības uz Krieviju (siers vien veidoja 21%). Saimniecību līmenī apmēram 80% piena ražotāju realizēja pienu pārstrādes uzņēmumiem, kuri produkciju eksportēja uz Krieviju. Šiem pārstrādes uzņēmumiem gada griezumā tika novirzīti aptuveni 88% no visa Latvijā pārstrādei iepirkta piena.

83. Embargo izraisīto tirgus traucējumu (iekšējā tirgus pārsātinājums, eksporta tirgus zaudēšana) ietekmē Latvijā piena iepirkuma cena laikā no 2014. gada jūlija līdz 2015. gada jūlijam bija pazeminājusies par 28%, savukārt turpmāko 12 mēnešu laikā līdz 2016. gada jūlijam, sasniedza zemāko punktu pēdējo 5 gadu (2014.-2018.) laikā.

84. Latvijā liellopu gaļas iepirkuma cenas ir zemākas nekā vidēji ES, kaut arī tendences cenu dinamikai ir ļoti līdzīgas (1.28.attēls).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.28.attēls. Liellopu gaļas (A kategorijas bulļu liemeņi) iepirkuma vidējās cenas Latvijā un Eiropas Savienībā, pa mēnešiem, 2010.-2019., EUR/100 kg. Avots: ZM pēc EK datiem

85. Daļēji šādu cenas līmeni Latvijā var pamatot ar to, ka liellopu gaļas nozarē ir izteikti zems kooperācijas līmenis, un šobrīd liellopu gaļas nozarē nav neviena atbilstīga kooperatīva. Iepriekšējos gados ir veidoti kooperatīvi, tomēr to darbība nav bijusi sekmīga.

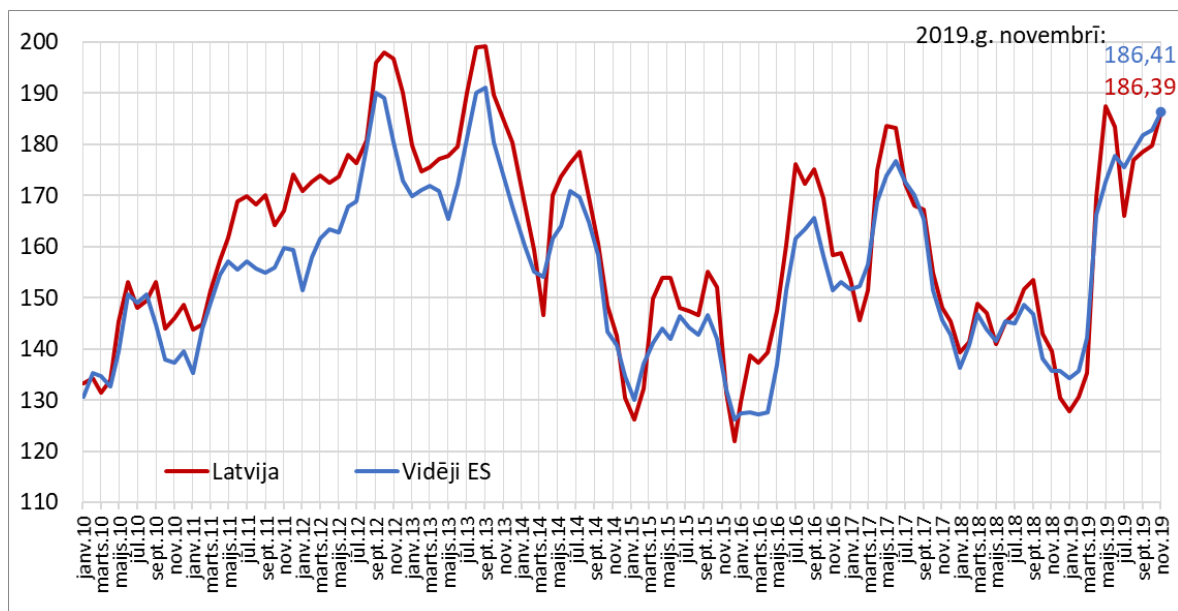
86. Tāpat liellopu gaļas cenu Latvijā nosaka apstākļi, ka cena daudzviet netiek balstīta uz liemeņu klasifikācijas rezultātiem, tādējādi nodrošinot audzētājam ātrāku samaksu, taču nenodrošinot atbilstošu samaksu par noteiktas kvalitātes gaļu. Arī šī faktora ietekmi varētu mazināt sadarbība audzētāju starpā.

87. Kopumā liellopu gaļas nozarē Latvijā nozarē trūkst vienojošā spēka, kas varētu uzlabot audzētāju tirgus varu, pārstāvēt audzētāju intereses līgumsarunās ar kautuvēm un liellopu iepircējiem.

88. Jāatzīmē, ka ar retiem izņēmumiem atsevišķos laikposmos, ES liellopu gaļas cenas vidēji ES ir būtiski augstākas nekā citiem konkurentiem pasaules tirgū, piemēram, Mercosur reģionā (Brazīlija, Argentīna), un Okeānijas reģionā (Austrālija, Jaunzēlande). ES tirgū trešo valstu produkcija ir pietiekami konkurētspējīga arī, samaksājot pilnu importa nodokli.

89. Cūkgaļas iepirkuma cenas Latvijā, līdzīgi kā vidēji ES, pēdējos gados ir bijušas ievērojami mainīgas, tomēr ar tendenci uz cikliskumu, cenām pieaugot vasaras periodā (1.29.attēls). Caurmērā Latvijas cūkgaļas cenai ir tendence būt augstāka nekā vidējai ES cenai, tomēr atsevišķos cenu krituma laikposmos, piemēram, 2015. gada sākumā un 2019. gada sākumā, cena Latvijā ir noslīdējusi arī zem ES vidējās cenas.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.29.attēls. Cūkgaļas (E klases liemeņi) iepirkuma vidējās cenas Latvijā un Eiropas Savienībā, pa mēnešiem, 2010.-2019., EUR/100 kg. Avots: ZM pēc EK datiem

90. Cūkgaļas nozares ražošana Latvijā nav balstīta uz vietējā patēriņa nodrošināšanu, ņemot vērā, ka valstī tiek saražots tikai apmēram 60% no vietējam patēriņam nepieciešamā apjoma, turklāt Latvijā tiek importēts daudz cūkgaļas no citām dalībvalstīm, un imports veido apmēram 60% no Latvijā patērētās cūkgaļas apjoma. Līdz ar to, apmēram 40% no nozares saražotā (pārreķinot gaļā) tiek eksportēts. Tāpat jāatzīmē, ka cūkgaļas cenu Latvijā būtiski ietekmē norises un tendences ārējos tirgos, jo īpaši Polijā un Vācijā.

91. Cūkgaļas nozarē Latvijā nav neviena atbilstīga KS. Daļēji tas skaidrojams ar specifisko augsto koncentrācijas līmeni, kad apmēram 90% visu cūku atrodas salīdzinoši nelielās 1% saimniecībās (ar cūku skaitu vairāk par 500). Tādējādi Latvijas mērogā šīs saimniecības uzskatāmas par lieliem tirgus dalībniekiem, kam ir pietiekams tirgus spēks, patstāvīga loģistika un citi aspekti, un tās šajā ziņā nesaskata nepieciešamību pēc papildu atbalsta un ieguvumiem, ko sniegtu dalība kooperatīvā.

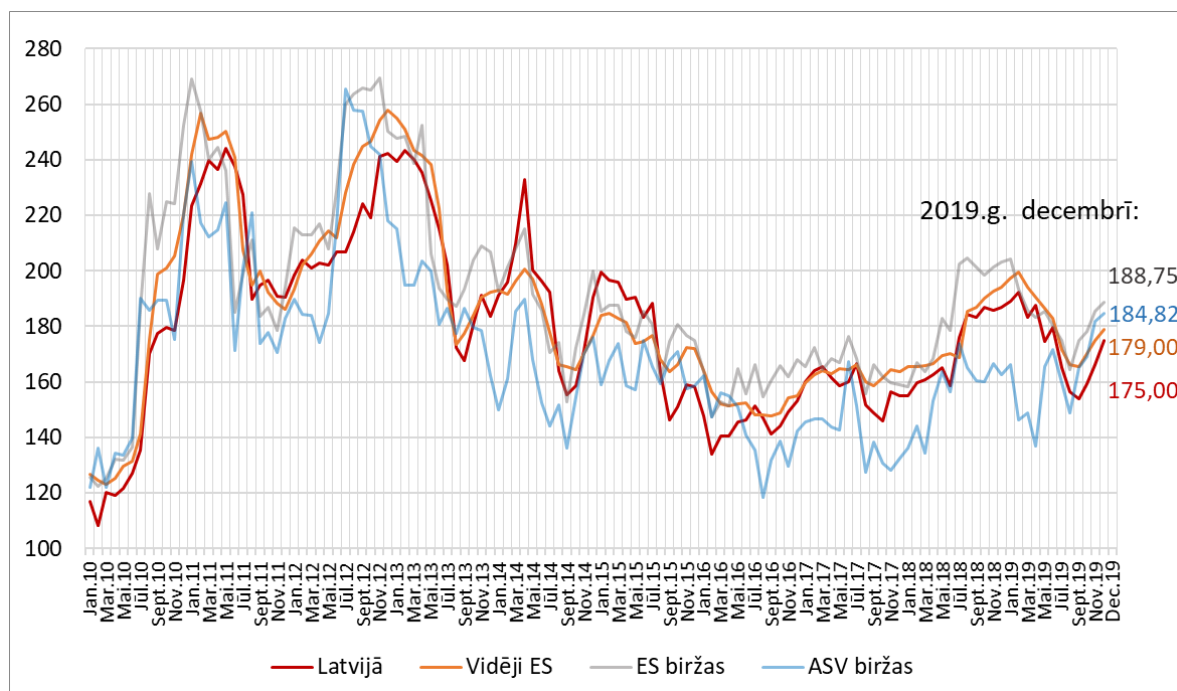
92. Savukārt mazās un nelielās saimniecības (ar cūku skaitu ne vairāk par 500), kas saimniecību struktūrā aizņem 99%, bet audzē tikai 10% no visām cūkām, lielākoties (87% šo saimniecību tur 1-9 cūkas, un šajās saimniecībās tiek turēti apmēram 3% cūku) ir piemājas un hobijs saimniecības, vai arī to pamatnodarbošanās ir citā lauksaimniecības nozarē. Šajā saimniecību grupā tās saimniecības, kas tur 10 – 500 cūkas, potenciāli varētu būt mērķauditorija, kas reāli varētu gūt labumu, apvienojoties kooperatīvā vai RO, ar kā palīdzību tās varētu stiprināt savu tirgus varu, caur kooperatīva pakalpojumu tīklu samazinot izmaksas (piemēram, veterinārija, biodrošība), kā arī caur piedāvājuma koncentrēšanu, iespējams, panākot augstāku iepirkuma cenu.

93. Cūkgaļas cena vidēji ES, līdzīgi kā liellopu gaļai, ir kopumā ievērojami augstāka nekā citiem galvenajiem ražotājiem pasaulē. ES iekšējais cūkgaļas pieprasījums gan pārsvarā tiek nodrošināts ar pašražoto produkciju un importa apjomi ir relatīvi nenozīmīgi, tomēr cenu atšķirībai ir ietekme eksporta tirgos, jo ES ir cūkgaļas neto eksportētāja.

94. Graudu cenu izmaiņas atspoguļo norises pasaules preču biržās - graudu cenas pasaulē ir atkarīgas no dažādu faktoru mijiedarbības, ieskaitot graudaugu ražu lielās graudu ražotājvalstīs, uzkrājumu līmeni un klimatiskos apstākļus konkrētajā gadā.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

95. Graudkopības nozarē kviešu vidējo iepirkuma cenu Latvijā mazāk vai vairāk nosaka pasaules cenu attīstības tendences (1.30.attēls).

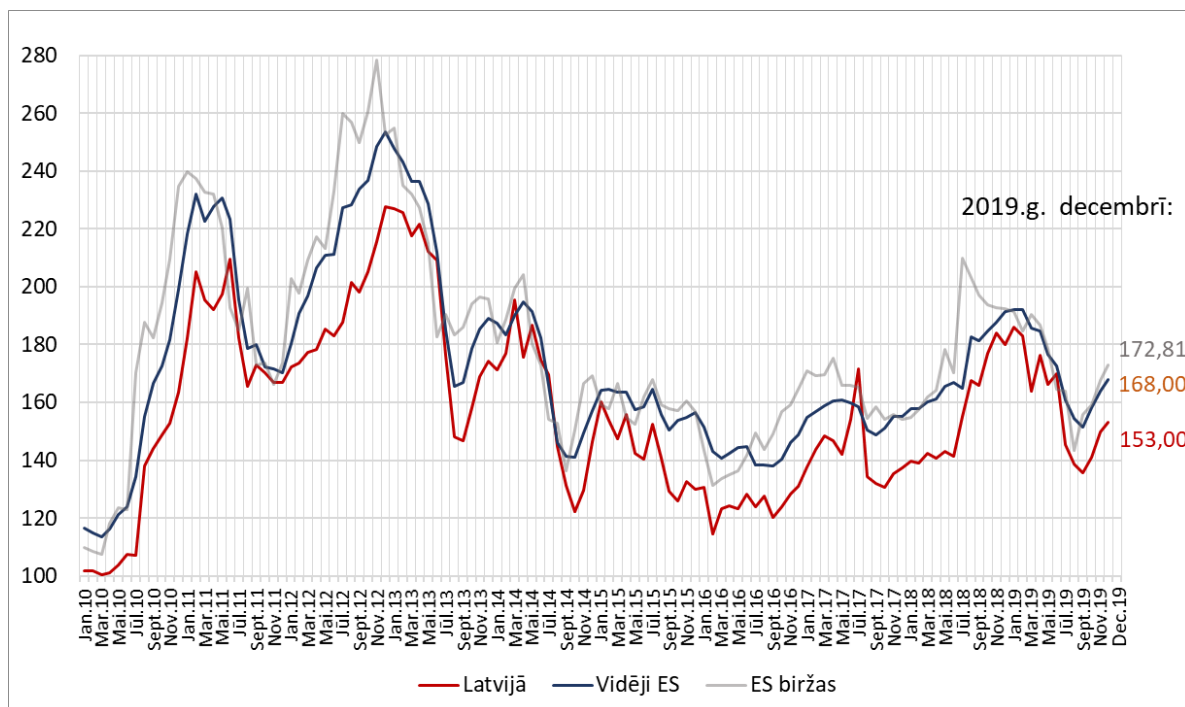

1.30.attēls. Pārtikas kviešu iepirkuma vidējās cenas Latvijā un Eiropas Savienībā, pa mēnešiem, 2010.-2019., EUR/100 kg. Avots: ZM pēc EK, Čikāgas biržas (CBOT) un ES biržas (MATIF) datiem

96. Lai gan pārtikas kviešu cena Latvijā ir pielīdzināma ES tirgus svārstībām, nereti Latvijas cena noslīd zem ES vidējā cenu līmeņa. Izteikti to var novērot pēdējo divu gadu laikā, kad Latvijas cena, ar izņēmumu 2018. gada jūlijā, konstanti ir bijusi zemāka kā ES vidējā cena. Tā kā Latvijas graudaugu nozare ir eksportatkarīga, būtisku ietekmi uz iepirkuma cenu atstāj arī vispasaules cenu svārstības.

97. Līdzīgi kā pārtikas kviešu cena, arī lopbarības kviešu cena caurmērā ir zemāka nekā vidējā ES cena (1.31.attēls). Pēdējo divu gadu laikā Latvijas cena, salīdzinājumā ar ES cenu, vidēji ir zemāka par 8,2%.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.31.attēls. Lopbarības kviešu iepirkuma vidējās cenas Latvijā un Eiropas Savienībā, pa mēnešiem, 2010.-2019., EUR/100 kg. Avots: ZM pēc EK un ES biržas (LCE) datiem

98. Balstoties uz to, ka Latvijā ir izteikti attīstīta kooperācija graudaugu nozarē, kviešu cenas būtiski neatpaliek no ES cenu līmeņa.

99. Lauksaimniecības sektoru būtiski ietekmē ne tikai globālās tirgus svārstības, bet arī politiski ekonomiskie faktori un klimatiskie apstākļi. Liberalizācijas procesi starptautiskajā tirdzniecībā saasina konkurenci gan ES iekšējā tirgū, gan ārējos tirgos, gan no cenu aspekta, gan arī no produktu ražošanai izvirzīto standartu un prasību aspekta. Latvijas ražotājiem ir grūtības ar esošajām izmaksām, tostarp saistībā ar ES augsto standartu izpildi, panākt konkurētspējīgu produkta cenu.

100. Tādās nozarēs kā piens, liellopu gaļa un graudi Latvijā ir augsts pašnodrošinājums, ražošanai pārsniedzot iekšējo patēriņu. Arī cūkgaļas nozarē, kaut arī tā saražo vietējam patēriņam nepietiekamus apjomus, daudz nozares saražotā ir jāeksportē, ņemot vērā augsto zemākas cenas importa līmeni. Līdz ar to šīs nozares ir eksportatkarīgas, taču to eksporta apjomi globālā mērogā ir ļoti nelieli un, iespējams, nevienmērīgi, tādēļ ir grūtības konkurēt ar tādiem spēlētājiem, kuru apjomi ir daudz lielāki un ar zemākām ražošanas izmaksām.

101. Tādējādi būtu jāveicina esošo kooperatīvu konsolidēšanās vai jaunu kooperatīvu veidošanās caur zināšanām un informāciju, nodrošinot produktivitātes un ienesīguma pieaugumu, tostarp, attīstot produkcijas pārstrādi, un kopīgas produkcijas virzīšanu uz tirgu.

5 Pasākumi, kas uzlabo lauksaimnieku tirgus varu

5.1 Atbalsts kooperatīviem un RO

102. Lai veicinātu atbilstīgo KS veidošanos (izņemot konvencionālā piena un graudu nozarē), to efektīvu darbību centralizētas pirmapstrādes un tirgus izpētes nodrošināšanā, produkcijas realizācijā, kā arī jaunu noieta tirgu apgūšanā pašlaik ir paredzēts atbalsts ik gadu

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

piecu gadu periodā LAP 2014-2020 ietvaros. Šajā periodā šo atbalsta instrumentu izmanto 3 atbilstīgas KS mežsaimniecības nozarē. Tomēr jaunu kooperatīvu veidošanās norit gausi, kā arī, lai varētu pretendēt uz šo atbalstu, kooperatīvam ir jāiegūst atbilstīgas KS statuss.

103. Savukārt augļu un dārzeņu nozarei ir iespēja pretendēt uz RO atbalstu Tirgus kopējās organizācijas regulējuma ietvaros, lai nodrošinātu biedru saražotās produkcijas koncentrāciju un produkcijas kopēju virzība uz tirgu, optimizējot ražošanas izmaksas. RO ietvaros galvenokārt atbalsts tika izmantots tādiem mērķiem kā ražošanas plānošana, produktu kvalitātes uzlabošana un tirdzniecības, komercvērtības uzlabošanai (1.5.tabula).

1.5.tabula. RO ietvaros izmantotais atbalsts atbilstoši RO mērķiem

Darbības programmu mērķi		Kopējās RO investīcijas, %		
		2015	2016	2017
1.	Ražošanas plānošana	40%	23%	23%
2.	Produktu kvalitātes uzlabošana	43%	37%	42%
3.	Tirdzniecības / komercvērtības uzlabošana	9%	30%	20%
4.	Pētniecība un eksperimentālā ražošana, apmācības	0,04%	1%	1%
5.	Vides pasākumi	5%	7%	12%
6.	Citi	2%	2%	2%

Avots: Zemkopības ministrija pēc Lauku atbalsta dienesta datiem

104. Kopumā atbalsts nav veicinājis strauju jaunu kooperatīvu rašanos. Nedaudz jaunu kooperatīvu veidojas putnkopības un augļkopības nozarē, bet atbilstības statusu tie varētu iegūt vienīgi 2020. gadā. Jāatzīmē, ka arī augļu un dārzeņu nozarē neveidojās jaunas RO un arī esošās atzītās RO nepaplašinās. Latvijā vēl arvien neveidojas kooperatīvās sabiedrības gaļas lopu audzēšanas nozarē, kurā pastāv viedoklis, ka savu produkciju tirgū var pārdot pietiekami izdevīgi arī bez apvienošanās kooperatīvos. Jaunu kooperatīvu veidošanās kavē arī iedvesmojošu līderu trūkums, kuri varētu uzņemties kooperatīvu vadību, un svārstīgā biedru izpratne un atbildības noturība dažādās ekonomiskās situācijās.

5.2 Pārtikas preču tirdzniecība

105. Latvijas pārtikas tirdzniecības sektorā galvenie spēlētāji ir starptautisku uzņēmumu vietējās pārstāvniecības, kuras ienāk ar saviem sadarbības partneriem, savu produkciju. 2018. gadā vairāk kā pusi (62%) no kopējā pārtikas tirgus apgrozījuma veidoja divi ārzemju mazumtirdzniecības uzņēmumi – Zviedrijas uzņēmuma meitas uzņēmums SIA Rimi Latvia un Lietuvas uzņēmuma meitas uzņēmums SIA Maxima Latvija.

106. Nākamie nozīmīgākie spēlētāji Latvijas pārtikas tirdzniecībā saskaņā ar Lursoft datiem 2018. gadā ir vairumtirdzniecības un loģistikas kompānija "Sanitex" (tirgus daļa – 13 %), lauksaimniecības preču tirgotājs "Jupaks" (tirgus daļa 7 %) un Latvijas mazumtirdzniecības tīkli Lenoka SIA/Mego (tirgus daļa - 6%), Firma Madaras 89 SIA/minitop!, top!, Labais (tirgus daļa - 5 %). Lai saglabātu savu konkurētspēju, vietējie mazumtirgotāji ir apvienojušies tirdzniecības kooperatīvos – SIA Baltstor, SIA Latvijas Tirgotāju Savienība, SIA Latvijas Tirgotāju Kooperācija AIBE, SIA "IEPIRKUMU GRUPA".

107. Mazumtirdzniecības sektorā pastāvošā augstā koncentrācija Latvijā ievērojami apgrūtina mazo ražotāju produkcijas realizācijas iespējas.

108. Pārtikas mazumtirdzniecībā Latvijā dominē ierobežots komersantu skaits. Šī problēma ir īpaši izteikta atsevišķu apkaimju un teritoriju līmenī. Tādēļ būtu vēlams izskatīt un atbalstīt

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

pasākumus vietējās produkcijas realizācijas iespēju palielināšanai ārpus mazumtirdzniecības tīklu sistēmām (t.sk. tirdziņi un tiešā piegāde).

5.3 Negodīgas tirdzniecības prakses

109. Mazumtirdzniecības jomā joprojām var novērot vidēji spēcīgu tirgus spēlētāju trūkumu, kas radītu potenciālu konkurences spiedienu diviem lielākajiem mazumtirgotājiem – SIA “RIMI LATVIA” un SIA “MAXIMA Latvija”. Mazākie mazumtirgotāji faktiski izdara efektīvu konkurences spiedienu tikai savā starpā, bet konkurences intensitāte un patērētāju izvēles iespējas ir atkarīgas arī no reģionālā konteksta un iedzīvotāju blīvuma.

110. Divu lielu mazumtirgotāju tirgus daļa rada ne tikai konkurences trūkumu pārtikas tirgū, bet arī draudu negodīgu tirdzniecības praksi īstenošanai jeb savu tirdzniecības nosacījumu uzspiešanu piegādātājam.

111. Mazāki tirgus dalībnieki pārtikas apgādes ķēdē ir īpaši pakļauti negodīgas tirdzniecības prakses (turpmāk - NTP) gadījumiem, jo viņiem ir mazāka tirgus vara, salīdzinot ar lielākiem tirgus dalībniekiem citos piegādes ķēdes līmeņos.

112. NTP var ietekmēt tirgus dalībnieku (tostarp lauksaimnieku) arī gadījumos pat, ja tās tieši netiek piemērotas pret to.

113. NTP apdraud tirgus dalībnieku rentabilitāti un spēju godīgi konkurēt, ietekmējot to spējas veikt investīcijas attīstībā. Tādejādi tiek samazināta to radītā pievienotās vērtības daļa, ko citādi varētu radīt.

114. ES veiktajā sabiedriskajā apspriešanā (tajā piedalījās arī LV valsts iestādes, nevalstiskās organizācijas u.c. pārtikas piegādes ķēdē iesaistītie) 94% aptaujāto piekrita vai daļēji piekrita, ka šāda ievērojama negatīva ietekme ir saistīta ar lauksaimniekiem. 83% piekrita, ka tie notiek attiecībā uz pārstrādātājiem, 38% attiecībā uz mazumtirdzniecības organizācijām, 35% attiecībā uz mazumtirgotājiem, 39% attiecībā pret tirgotājiem un 60% attiecībā pret patērētājiem.

115. Latvija ir viena no 20 ES dalībvalstīm, kurā izstrādāts legīslatīvs dokuments negodīgo tirdzniecības praksi ierobežošanai “Negodīgas mazumtirdzniecības prakses aizlieguma likums”.

116. 2019.gadā tika uzsākta jauna likuma “Negodīgas tirdzniecības prakses aizlieguma likums” izstrāde, kas, pamatojoties uz Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu (ES) 2019/633 par negodīgu tirdzniecības praksi starpuņēmumu attiecībās lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdē (turpmāk – direktīva 2019/633), aptvers visu pārtikas piegādes ķēdi, tostarp pārstrādi. Pamatojoties uz direktīvā 2019/633 noteikto, lai nodrošinātu augstāku aizsardzības līmeni pret NTP, dalībvalstis var saglabāt vai ieviest tādus noteikumus, kuri ir stingrāki nekā direktīvā paredzētie noteikumi. Līdz ar to Latvija, izstrādājot “Negodīgas tirdzniecības prakses aizlieguma likumu” un paredzot tajā stingrākas prasības kā noteikts direktīvā 2019/633, jo īpaši stiprinās lauksaimnieka lomu pārtikas piegādes ķēdē.

5.4 Zaļais publiskais iepirkums

117. Zaļo publisko iepirkumu (turpmāk - ZPI) sistēma pārtikas un ēdināšanas jomas iepirkumos ir spēkā kopš 2014.gada rudens. Saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu zaļā publiskā iepirkuma jomā pārtikas un ēdināšanas pakalpojumu iepirkumos jāizvēlas produkti, kas nesatur ĢMO, nesastāv no tiem un nav ražoti no tiem, kā arī papildus jāizvēlas vēl vismaz viena prasība no 2 ZPI prasību grupām: 1) produktu kvalitāte (atbilstība bioloģiskās

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

lauksaimniecības shēmas, nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas vai lauksaimniecības produktu integrētās audzēšanas prasībām); 2) iepakojums, videi draudzīga piegāde un sezonāli pārtikas produkti.

118. Kopš 2018. gada 1. janvāra ZPI līgumā noteikto prasību izpildes kontroli pārtikas un ēdināšanas jomas iepirkumos veic Pārtikas un veterinārais dienests atbilstoši likumā noteiktajam deleģējumam. Kopumā ZPI iepirkumu sistēma funkcionē labi - pārtikas produktu īpatsvars, kas iegādāti atbilstoši vides kritērijiem, ik gadus krietni pārsniedz 80% no kopējiem pārtikas iepirkumiem.

119. Tomēr nereti sarežģījumus ražotājiem rada iepirkuma daļās noteiktais produktu sortiments, kā arī iepirkuma dokumentācijā paredzētie piegādes noteikumi. Mazajiem ražotājiem tas liedz piedalīties iepirkumā, jo nespēj nodrošināt pieprasīto produktu apjomu un sortimentu, kā arī lielas grūtības sagādā nodrošināt stabilas un regulāras produktu piegādes noslēgtā piegādes līguma darbības laikā. Tāpat Latvijas lauksaimniekiem un pārtikas uzņēmumiem ir grūti konkurēt ar vairumtirdzniecības bāzēm, jo nevar piedāvāt ne tik plašu sortimentu, ne apjomu un cenas un vienlaikus nosegt arī visas izmaksas. Vienlaikus ir konstatēts arī kooperācijas trūkums starp ražotājiem, lai kopīgi piedāvātu savu produkciju publiskajos iepirkumos, komplektējot produkciju piegādes. Viens no iemesliem - trūkst līderu, kas uzņemtos vadību un apvienotu ražotājus. Bieži vien arī salīdzinoši lieli attālumi starp ražotājiem neveicina sadarbības uzsākšanu, jo šis apsvērums ir būtisks, komplektējot un veicot regulāras produktu piegādes. Ņemot vērā iepriekš minēto, nākas secināt, ka nepietiekami tiek izmantotas ZPI iespējas un potenciāls, lai sekmētu augstas kvalitātes vietējo lauksaimniecības un pārtikas produktu noietu.

120. Kooperācijas trūkums starp vietējiem ražotājiem, lai kopīgi piedāvātu savu produkciju pārstrādes uzņēmumiem un publiskajos iepirkumos, komplektējot produkciju piegādes.

121. Lai atbalstītu vietējos ražotājus un veicinātu vietējo sezonālo produktu patēriņu valsts un pašvaldību iestādēs ZPI ietvaros, ir nepieciešams paredzēt atbalsta pasākumus sadarbības, kooperācijas veicināšanai ražotāju starpā, kas ļautu daudz vienkāršāk un efektīvāk vietējiem (t.sk. pārtikas kvalitātes shēmu produktu) ražotājiem savu produkciju piedāvāt iepirkumos, piemēram, ar kooperatīva vai citas sadarbības formas palīdzību, t.sk. atbalsts uzņēmējdarbības veicināšanai (produkcijas transportēšanai, uzglabāšanai u.c.).

5.5 Jaunas tehnoloģijas, inovācijas un pētniecība, digitalizācija

122. Inovatīvi aktīvo uzņēmumu īpatsvars no kopējā uzņēmumu skaita apstrādes rūpniecībā 2014-2016. gadā bija 33,4 % (CSP, atsevišķi dati par pārtikas nozari nav pieejami). Salīdzinot ar Lietuvā 46,6 % (Lietuvas statistikas birojs) un Igaunijā 54 % (Igaunijas statistikas birojs).

123. Kā galvenos inovāciju aktivitāti kavējošos faktorus uzņēmēji, kas apsvēra inovatīvo darbību veikšanu, min finansējuma trūkumu 53,4 % no rūpniecības sektora uzņēmumiem un pārāk augstas inovāciju izmaksas 43 % (CSP Inovāciju apsekojuma dati par 2014-2016).

124. Saskaņā ar OECD veikto pētījumu "Inovācijas, lauksaimniecības produktivitāte un ilgtspējība Latvijā"³ (2019) privātā sektora ieguldījumi lauksaimniecības un pārtikas jomas pētniecībā un izstrādē ir mazi, tādēļ daudziem politikas instrumentiem un pieejamajiem valsts līdzekļiem ir vēl lielāka nozīme attiecībā uz inovācijām lauksaimniecībā. Vienlaikus secināts,

³ https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/inovacijas-lauksaimniecibas-produktivitate-un-ilgtspējiba-latvija_279bde8c-lv;jsessionid=dkRGD1TZAZNhz-CNjzg0sRHZ.ip-10-240-5-101

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

ka Latvija biežāk ir pielāgojusi esošās inovācijas savām vajadzībām, bet retāk inovācijas ir radītas tieši Latvijā.

125. Zināšanu pārneses pasākumi lauksaimniecībā un pārtikas rūpniecībā ar ES finansējuma palīdzību ir kļuvuši plašāk pieejami, un būtu turpināmi, lai atvieglotu darbaspēka piekļuvi zināšanām. Vienlaikus pētījumā norādīts, ka pieaug sadarbība starp pētniecību un rūpniecību un ka to nepieciešams stiprināt, jo īpaši jāveicina kopīgi projekti par pētījumu rezultātu komerciālo izmantošanu.

126. Pievienojoties pētniecības un attīstības tīkliem, Latvijai rodas lielākas iespējas pieņemt ārzemēs radušos jauninājumus. Lai gan ir laba sadarbība ar starptautiskām organizācijām, finansējuma trūkums kavē pētniecības institūciju dalību ES programmās un sadarbības pasākumos. Turklāt tas kavē citviet radīto inovāciju pārnesi un ieviešanu.

127. Digitālā revolūcija mūsdienās gan lauksaimniekam, gan pārtikas ražotājam ir gan milzīgs izaicinājums, gan iespējas. Digitalizācijas sniegtās iespējas ļauj lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdi uzraudzīt, izsekot, analizēt un optimizēt tās visos ķēdes posmos. Turklāt datus, kas tiek uzkrāti un ir pieejami kā lielumam tā arī mazam lauksaimniecības un pārtikas produktu ražotājam, var izmantot arī lauksaimniecībai pakārtotās nozares (piem., tekstilrūpniecība). Vienlaikus jāuzsver, ka digitalizācijai būs nepieciešamas jaunas zināšanas finanšu, dabas un cilvēkresursu labākai uzraudzībai.

128. Tādējādi nepieciešama orientēšanās uz eksportspējīgu, inovatīvu augstas pievienotās vērtības produktu ražošanu, t.sk. zinātnieku un ražotāju ciešākas un savstarpēji ieinteresētas sadarbības veicināšana.

6 Stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analīze

6.1 Stiprās puses

1. Kooperācijas loma kopējā izlaidē pieaug. 1.3/2.1
2. Kooperatīvos iesaistīto lauksaimnieku skaits pieaug. 1.2/1.3
3. Spēcīgi attīstīta kooperācija graudkopības nozarē, vērojama kooperatīvu konsolidēšanās. 1.2/2.1/4
4. Attīstīta kooperācija primārās produkcijas savākšanā piena, augļu un dārzeņu nozarēs. 1.2./2.1
5. Augļu un dārzeņu nozarē caur RO, un graudu nozarē caur kooperatīviem attīstās produkcijas pārstrāde. 1.3/2.1
6. Cūkgāļas nozarē sasniegts augsts koncentrācijas līmenis, neveidojot kooperatīvus. 4.
7. Piena un graudu nozarēs augsta pašnodrošinājuma, bet gaļas nozarēs tirgus konjunktūras ietekmē lieli eksporta apjomi. 4

6.2 Vājās puses

1. Sadrumstalota saimniecību struktūra. 1.1/4
2. Lauksaimniekiem maza tirgus vara. 1.1/4
3. Sadrumstaloti piena nozares kooperatīvi, tiem pienu nodod tikai trešā daļa no visiem piena ražotājiem. 1.2/1.3/4
4. Piena nozarē maz kooperatīvu ar pārstrādi, lieli svaigpiena apjomi tiek izvesti pārstrādei ārpus Latvijas. 1.3
5. Neveidojas jauni kooperatīvi augļu un dārzeņu nozarē. 1.2

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

6. Vāji attīstīta kooperācijas gaļas nozarē un bioloģiskajā lauksaimniecībā. 1.2/1.3/3/4
7. Kooperatīvi nespēj nodrošināt saviem biedriem ienākumu līmeni tirgus krīžu laikā. 2.1
8. Nepietiekamas zināšanas par kooperācijas ieguvumiem, līderu trūkums. 1.2/5.1
9. Kooperatīvu biedru vidū svārstīga atbildības noturība un izpratne par kooperācijas būtību un ieguvumiem. 5.1
10. Nav tehniskais nodrošinājums kooperatīvu izveidei. 1.2
11. Neražo produktus ar pievienoto vērtību. 1.3
12. Primāro ražotāju daļa pārtikas ķēdē ir zema. 2.2
13. Trūkst bioloģiskās pārstrādes. 3
14. Kooperācijas trūkums starp vietējiem ražotājiem, lai kopīgi piedāvātu savu produkciju pārstrādes uzņēmumiem un publiskajos iepirkumos, komplektējot produkciju piegādi. 5.4
15. Finansējuma trūkums un pārāk augstās inovāciju izmaksas. 5.5

6.3 Iespējas

1. Kooperācijas veidošanās citos sektoros vai esošo kooperatīvu konsolidācija. 1.2/4
2. Produktu ar augstāku pievienoto vērtību ražošana. 1.3
3. Lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas konkurētspējas veicināšana, stiprinot lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas pozīcijas piegādes ķēdē (piemēram, īstenojot pasākumus, kas vērsti uz vertikālās integrācijas attīstību). 2.2
4. Atbalsts alternatīvo mazumtirdzniecības kanālu attīstīšanai (piem., tiešā piegāde, zemnieku tirdziņi). 5.2
5. Vietējo ražotāju līdzdalības un konkurētspējas veicināšana publiskajos iepirkumos, tostarp, izmantojot zaļā publiskā iepirkuma sniegtās iespējas. 5.4
6. Inovatīvu produktu un procesu radīšana, ņemot vērā patērētāju vēlmes. 5.5

6.4 Draudi

1. Nelabvēlīgi klimatiskie apstākļi. 1.3
2. Globālās tirgus svārstības, politikas izmaiņas un politiski ekonomiskie faktori atstāj ietekmi uz lauksaimnieku ienākumiem. 1.3
3. Liberalizācijas procesi starptautiskajā tirdzniecībā saasina konkurenci gan ES iekšējā tirgū, gan ārējos tirgos. 4
4. Augsta koncentrācija mazumtirdzniecības sektorā. 5.2

7 Vajadzību novērtējums

1. Veicināt konkurētspējīgu visu sadarbības formu un līmeņu veidošanos.
2. Veicināt pievienotās vērtības radīšanu biedru saražotajai produkcijai, veicinot biedru produktivitāti un ienākumu pieaugumu (t.sk., vertikālās integrācijas attīstība). Veicināt kopīgas loģistikas veidošanu un pakalpojumu sniegšanu.
3. Jaunu tehnoloģiju, tai skaitā, digitālo tehnoloģiju izmantošana. Veicināt pētniecību un eksperimentālo ražošanu. Veicināt apmācības, konsultācijas un pieredzes apmaiņu par labāko praksi par lauksaimnieku kooperācijas iespējām un ieguvumiem (līderiem, vadītājiem, biedriem).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

4. Lai atbalstītu vietējos ražotājus un veicinātu vietējo sezonālo produktu patēriņu valsts un pašvaldību iestādēs ZPI ietvaros, ir nepieciešams paredzēt atbalsta pasākumus sadarbības, kooperācijas veicināšanai ražotāju starpā, kas ļautu daudz vienkāršāk un efektīvāk vietējiem (t.sk. pārtikas kvalitātes shēmu produktu) ražotājiem savu produkciju piedāvāt iepirkumos, piemēram, ar kooperatīva vai citas sadarbības formas palīdzību, t.sk. atbalsts uzņēmējdarbības veicināšanai (produkcijas transportēšanai, uzglabāšanai u.c.). Atbalstīt pasākumus vietējās produkcijas realizācijas iespēju palielināšanai ārpus mazumtirdzniecības tīklu sistēmām (t.sk. tirdziņi un tiešā piegāde).
5. Patēriņa veicināšanas kampaņas, zīmolu veidošana, sabiedrības izpratnes celšana, informēšana.